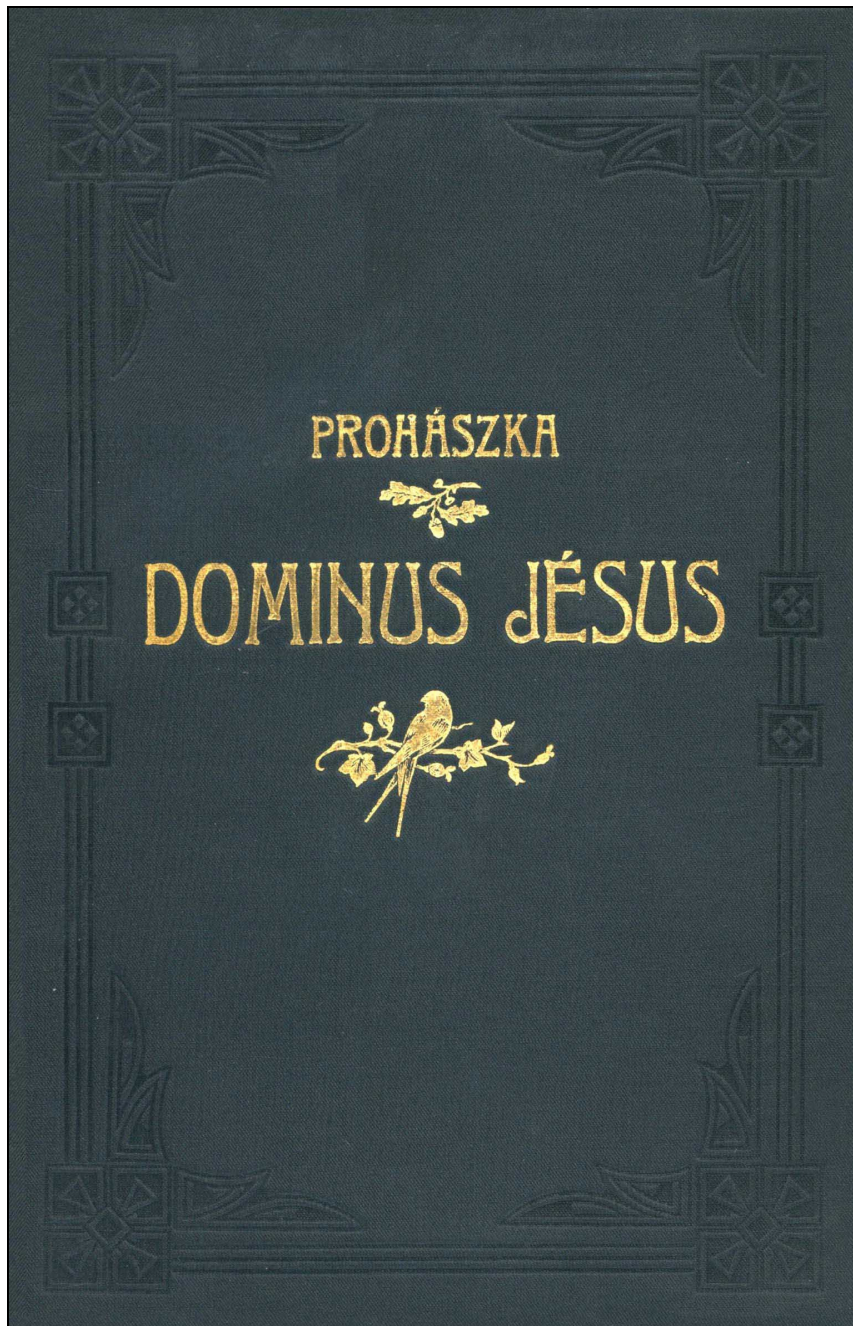

Prohászka Ottokár Dominus Jesus

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Prohászka Ottokár
Dominus Jesus

Nyolc konferencia, melyet a budapesti Egyetemi templomban tartott Prohászka Ottokár

A *Dominus Jesus* itt publikált második kiadása mindenben megegyezik az első (megjelent 1903-ban) és a harmadik (megjelent 1917-ben) kiadással. A konferenciabeszédeket Prohászka 1903 tavaszán tartotta, melyeket három hallgatója, Zimányi Gyula és Schütz Antal piarista szerzetesek és Pataky Arnold egyetemi tanár jegyzett le. A stenogramokat Prohászka Ottokár átnézte, átdolgozta és ezáltal hitelesítette. Ez az egyetlen hitelesített konferenciakiklusa.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos címmel megjelent mű második kiadásának elektronikus változata, mely Buzárovits Gusztáv Könyvnyomdájában jelent meg Esztergomban, 1907-ben. Az anyagot Kreschka Károly vitte számítógépbe. Az eredeti szövegben egy-két szót a mai helyesíráshoz igazítottunk.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
I. Nemcsak vallás, hanem hit kell nekünk	4
II. „Ő az Úr.”	8
III. „Nem is adatott más név az ég alatt...”	12
IV. Uram, kihez mennénk ...?!	17
V. Az Isten országa	22
VI. „Jöjjön el országod.”	27
VII. Aki Krisztus helyett áll	31
VIII. Krisztus hív: „utánam!”	37

I. Nemcsak vallás, hanem hit kell nekünk

Az Apostol megszólításával üdvözlöm Önöket „Viri Fratres”, Testvéreim Férfiak! Az Apostol ajkáról veszem a szót, mert az Apostol gondolatát, az apostoli hitet hirdetem s az apostolok pünkösdi tüzével szeretnék keresztelni lelkeket.

Testvéreim Férfiak! A kereszténység azzal a titáni céllal lépett a világba, hogy üdvözíti az emberiséget; „omnes gentes”, „omni creaturae” lett jelszava. Érezte hivatását és erejét s kilépett hódítani. A keresztség vizét ráöntötte a „fáradt fejekre”, de a kiválasztottságnak titkos T-betűjét nem nyomhatta minden homlokra. A tömeget megmozgatta, de megmozgatnia úgy, hogy az eszményi életet benne kifejthesse, nem mindig sikerült és sok vádlója támadt. Halljuk a pantheista filozófusok vádját! „Das Massen-Christenthum ist nichts als ein wüster Polytheismus. Auf einem trüben, toten, faulenden Wasser schwimmen zerrissene und zersetzte Blüten eines höhern Wissenslebens ... Worte von Liebe, Freiheit, Seligkeit klangen einmal an ihr Ohr ... aber es blieben leere Worte. Sie können sie nicht leben ...”¹ Tehát szavak lettek az eszmékből, üres szavak, s az üres szavaktól üres lett az élet, üres, céltalan, reménytelen ... Eltorzult lelkekkel találkozunk lépten-nyomon; némelyek bánatosak és panaszkodnak, mások rohamosak és szenvedélyesek; új gondolatokat, új eszményeket hajhásznak, új alapokat keresnek a társadalomnak, az emberiségnek; új típusokról álmodoznak; válságról beszélnek s új koroknak éles, tavaszi szellőjét érzik lengedezni; próféták támadnak föl, kik új világot látnak s az ember ennyi hajsztától fáradtan, ily nagy reményektől elcsigázva, meghidegül a régi igazságok iránt s kevésre kezdi becsülni a keresztény eszményeket.

Találtak-e hát már más eszményt, más típust, újat, szebbet, boldogítóbbat, melyet a keresztény eszmények helyébe állítsanak? Találtak-e? A hindu utal a bramin szentre, a reneszánsz mutat Caesaré Borgiá-ra, a XIX. század eszményisége Goethét tiszteli, a szociáldemokrácia a még felhős, új embert keresi, a kereszténység pedig a hétezeréves eszményre, a Mi Urunk, Jézus Krisztusra mutat. Keresztény férfiak! Hová menjünk? Kihez forduljunk? „Domine – mondjuk szent Péterrel – ad quem ibimus?” Mi itt maradunk s Krisztusra tekintünk. Az Apostol áll a kép alatt, s fölhív minket: „*Reformamini*.”² Reformot sürget! S mi lesz e reformhoz szükséges átalakító erő? s hol merítjük azt? Megmondja azt is, „*in novitate sensus vestri*”, a ti értelmetek megújulása, gondolataitoknak újjászületése, az Isten nagy gondolatainak bennetek való fölébredése, az lesz megújulástok titka és ereje, hogy ne az érzéki világfiak nézetei szerint intézzétek életeteket, hanem, hogy az átváltozás kegyelmét hagyjátok működni magatokban. S mi lesz a cél? A cél a „novus homo”, az új ember. Ezt az embert mindenkinek önmagában kell kialakítania az eszmék hatalmával, a kegyelem eleven erejével. Embert csak lélekkel lehet teremteni s inspirációval, mint ahogy az Úr teremtett hajdan: „*inspiravit animam viventem*”; az ember újjászületésének ereje csak erkölcsi erő lehet, melynek forrását Isten bennünk fakasztja.

Vessük föl hát most a kérdést: milyen legyen az új ember?

I. Mindenekelőtt *vallásos* legyen. Nekünk vallás kell mélyen tisztelt uraim! Chamberlain „Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts” c. művében fölpanaszolja, hogy a legújabb kornak materialisztikus iránya betemette az emberi szívnek leggyökeresebb, leghatalmasabb áramát, a vallásos érzést; erre az eleven forrásra rászakadt a part, mint a hegycsúcsok kőgörgetege az illatos, alpesi rétre, s ahol előbb élet virágzott s öröm sugárzott, ott most pusztulás kísért. De a forrás keresztül tör az iszapon és agyagon; futtában megtisztul, folyammá dagad s a tengerbe siet. Ne féltsétek! Az igazi religió, a létnek, a világnak mélységeiből fakad s az emberi öntudatban mint ösztön, mint hajlam, azután mint ismeret és akarat és hódolat

¹ Jilius Hart, Der neue Gott.

² Róm 12,2.

jelentkezik s ragadja az embert. Valamint az összetartásnak, a kohézióknak pszichológiai kifejezése a szeretet s a taszításnak az individualizmus: úgy a lét végtelenségének pszichológiai vetülete lelkünkbe a *vallás*. Az értelmi életnek is vannak különböző irányai, vannak különböző alakulásai: érteni akar a lélek s *tudományt* alkot, alakítani akar s *művészetet* teremti; a végtelennel, az örök élettel, az örökkévalóval lép viszonyba s igazodik feléje: ez az öserős, mélységes hajlam s ez a később öntudatosan kifejtett érzés és érzelmek a *vallás*. Nem látszat, nem formalizmus, nem külsőség, hanem mélység és bensőség! Nincs erős vallásosság mély érzés nélkül. Azért a mély érzésű nemzetek a legvallásosabbak.

Ez a mélységes, bensőséges religió nincs ellentétben semmiféle haladással és rinascimentoval! Hogy volna a mozgalom az életnek ellensége? Hogy állíthatna a mélység s bensőség korlátot a behatolásnak, melyet a tudomány s az alkotásnak, melyet a művészet sürget? Kutathattok Kanttal, szárnyalhattok Dantével, teremthettek Beethovennal, a végtelen Isten felé való eligazodástok nem gördít akadályt újtaitokra, nem épít korlátot terjeszkedésetek elé, nem vágja le szárnyatokat: sőt hív, sürget s vonz, lelkesít, hogy csak ki, ki a mélybe, a valóságnak mélységeire! Föl, föl a titkokba, az élet titkaiba! Mindenütt ott ráakadtok az Isten lefátyolozott arcára, melyet vallásosságtok ösztönszerűen megsejtett.

S mégis volt korszak, mely nem akart vallásos lenni?! Annak a sivár korszaknak gyermekei bizonyára helytelen szempontra helyezkedtek s nem ismerték föl az embert. Az életnek napszámos s mesteremberi oldala elidegenítette őket a vallástól s legtöbbször az erkölctől is; féltették világnézetüket a rejtelmes elemektől, melyek közé a vallást sorolták: pedig a táguló világnézet s egyéniségünk jobb fölismerése épp e félelmet vádolja életünk elszegényítésével. Félre az egyoldalúsággal! Mi az egész embert, az egész természetet annak összes kisugárzásaival követeljük magunknak; mi látjuk, hogy a világnézet mélységes mélyeiből tör föl a vallásos érzés s azt elfojtani tévedés s bűn volna. Ez a vallásosság köti az embert az Istenhez, „religat”; onnan neve „religio”, kötelék! Ez kíséri az emberi öntudat ébredését, művészeti fejlődését, filozófiai törtetését; ez az a platói „*δαίμονιον πῖ*”, valami isteni érzés, mely kialakul az ezredek folyamán mindenféle típusban; csak egy tagadása van, „die Religion des Blödsins”, a „Kraft und Stoff” kizárólagos érvényének dogmatizálása. Tehát, ha megértjük magunkat, vallásosak leszünk!

Még egy más oka van a fölpanaszolt vallási közönynek.

Az újkor fejlődése az embert kizárólag az észnek jegye alá állította: sub specie rationis, s a tudománytól várta az élet megfejtését s a tudásba fektette az élet értékét. Hogy mennyit fejt meg majd az életből a tudás, azt nem tudom; de annyit tudok, hogy az életnek értéke nem tudni, hanem élni. E helytelen irányzat következtében az ember teljesen az észre bízta életét s elsorvadt s elsenyvedt az elszigetelt észnek befolyásától, melyet a szív nem inspirált.

Az ész nem szabad a szívtől elszigetelni; ha elszigetelik, akkor elszegényítik; ha elszigetelik, akkor megrabolják intuíciójától, lendületétől, lelkesülésétől, finom érzékétől, s csakis az egyszeregy gályapadjára kovácsolják. Ez a legnagyobb logikai s pszichológiai hiba. Az ekképp izolált ész csak mérni, összeadni, kivonni tud, de már az egzakt tudományokban is nélkülözi az invenciót, az intuíciót, épp azért, mert nélkülözi az inspirációt. A végtelen kicsinnyel Leibniz nem boldogult volna, ha a fantázia, a szív eleme, nem segíti az észet. A legkitűnőbb fölhalálók a szemlélet révén gazdagították a tudományt: *láttak*. A nagy tudósok agyvelői nem halottkamrák régi kultúrák számára, hanem izgalmas prófétai szervek, szenzóriumok, melyek az eszmék meleg érintéseire reagálnak.

Hogyan boldoguljon már most az ember az elsorvasztott, egyoldalú ésszel, az életnek mélységes és bensőséges felfogásában? Mit csináljon vele a világnézet kialakításában? Életet nem fejt meg, világnézetet nem alakít ki félszeg, béna lélek, ahhoz egész lélek kell: ahhoz *inspirált ész* kell.

Aki az életet keresi, az életet, vagyis az egész valóságot, annak azt egész szívvel és lélekkel kell keresnie. Aki csak ésszel törekszik feléje, hasonlít a madárhoz, melynek egy

szárnya van. Azért sürgeti az isteni Plató, hogy az ember az igazságot ne csak ésszel, hanem szívvel is keresse, az „εὖρος ὑποπτερον” talál el az Istenhez!

Szívvel kell keresni a minden-jót. Akik csak ésszel keresik, Epiktet szerint fákhöz hasonlítanak, melyek csak koronájukon virágzanak, Bossuet szerint pedig „terméketlen, sivár ismeretben élnek, mely árulójuk lesz, s szeretetre nem segíti őket.” Ugyanezt hirdeti a szentírás is: „mondá az esztelen szívében: nincs Isten!” Mi vezette az Istentagadót a hitetlenségbe? a szív! Hasonlóképp mi vezeti a lelket a hitre? a szívnek nemes inspirációjától élesztett ész. Az ész egymaga nem vezet oda. Azt kérdi Szent Ágoston: hogy van az, hogy a szép világ más és más feleletet ad a kérdező embernek, s feleli: „homines judicare possunt, sed amore subduntur et subditi judicare non possunt.” Az emberek fölismerhetnék az igazságot, de ha szívüket helytelen szeretet tartja fogságban, nem ítélnének; a lenyűgözött ész nem ismeri föl az igazat; a fölszabadított ész fölismeri azt.

Ne vágjátok el tehát az észnek szárnyait, ne fosszátok meg inspirációitól, ne oltsátok ki benne az igazság szeretetét és vágyát s meglátjátok, hogy akkor lesz lendülete a végtelen felé, lesz ösztöne s intuíciója, melynél fogva egy szerencsés indukcióval a végesből a végtelenbe, a földről az égbe, a természetből az Isten szívébe eltalál.

Azonban a vallásos emberrel be nem érjük.

II. Nekünk *hívő ember* kell. Nem minden vallás hit; csak a kinyilatkoztatáson épülő vallás az hit. Mi hiszünk a magát természetfölötti módon kinyilatkoztató Istenben, ki a világtörténelembe lépett „in signis et portentis.” A legnagyobb „signum et portentum” a mi Urunk Jézus Krisztus. A mi Urunk Jézus Krisztus történelem; élete, csodái történelem; mindez nem a vallásos eszméknek szimbóluma, melyet az ihlet alkotott; hanem tény és történelem. Akinek nehézségei vannak az Úr Jézus iránt, az ne okoskodjék, hanem tanuljon történelmet; tények fogják a kételyt széteszlatni. A tények keretében egy nagy tekintély, maga az Isten, fog eléje lépni, s e tekintélynek hinnünk kell. Így lesz vallásunkból hódolat a magát kinyilatkoztató tekintélynek, így lesz vallásunkból *hitvallás*.

Miért gyöngö a modern ember hite? Azért, mert a katekizmus színvonalán álló hittudása ki nem elégíti őt s ami elég lehetett a gyermek fölfogásának, az silánynak és sekélyesnek látszik a férfiú szemeiben. A hit gyerekes fogalmakba öltözik, mialatt minden egyéb ismeret mélyebb s tartalmasabb lett. Ez az egyoldalú, értelmi fejlettség árnyat borít a hitre s inferioritásba süllyeszti gondolatvilágát. Kicsoda foglalkozik hitbeli kérdésekkel s ha foglalkozik, ugyan hány jár a komoly, egyházas gondolkozás útján s kész meghallgatni kételyeiben Szent Tamást, Tomassinit, Leibnizet vagy Fenelont? Kevesen tanulnak és kutatnak; legtöbben beérik saját gyártmányú „faragott képekkel” s azokkal rácáfolnak évezredek szentelt tradícióira s a legnagyobb szellemeknek vezető gondolataira. Nem veszik észre m. t. u., hogy mi teológia nélkül mindnyájan teológusok vagyunk? A lelki érettség járványa pusztít köztünk, mely megvakítja szemeinket s bizalommal tölt el a legnagyobb kérdéseknek önkényű oldozgatásában. E káprázatban azt gondoljuk, hogy látunk, pedig hallucinálunk ... amore subditi judicare non possunt... akiket a téves szeretet, itt az önszeretet, lenyűgöz, azok nem ítélnének helyesen. Hit dolgában mindenki beéri bármily alaptalan teológiával, melyet ő ütt össze fogyatékos rendszerré s másokkal nem törődik. A modern ember a hit dolgában izolálja magát a hagyományok áramától s az elmúlt századok bölcsességétől; megveti az emberiség szinte kanonizált nagy gondolatait; úgy tetszik neki, hogy legalább is annyit ért, mint a régi korok lángszellemei, hisz azok régen éltek; azóta a századok munkája megérleltette s közkinccsé tette az igazságot. Tulajdonképp pedig ebből az érettségből valóban vénség lett, marazmusba estünk a hitnek nagy gondolatai iránt, mely ellen gyógyszer s orvost keres a jobb ember.

Ez a gyógyszer a hívő léleknek fölpillantása Krisztusra.

Ó mily mulasztás nyomja lelkünket! Krisztust nem ismerjük, többet mondok, Krisztust felejtjük! Pedig aki egyszer rávetette szemét az Úrra, el nem feledkezik róla, képét lelkéből

többé ki nem törülheti, oly mélységes, oly bensőséges, oly fölséges a Krisztus-arc! De hát láttuk-e már őt? ismerjük-e már őt? Belehatoltunk-e lelkébe, átéreztek-e szentséges szívének érzelmeit? Ha nem hatoltunk bele egész a lelkéig, nem ismerjük őt. Láttunk valakit, de nem az Urat. Pedig az Úr akarja, hogy tekintsünk rá s megismerjük őt. Emausi tanítványok voltunk, kik néznek, de nem látnak.

Krisztus Urunk Európa felé néz! Keresztje felénk volt fordítva, el Jeruzsálemtől, el az Orienstől nyugat felé, a Kultúrának árka, a Földközi-tenger medencéje felé. Ő kinézte magának Európát, keresztjének árnyéka ránk esett. Ez árnyékból sötét éj lesz, ha Krisztusról megfeledkezünk! Isten ments! Hangoztatjuk a prófétával: Oblivioni detur manus dextera mea, si non meminero Tui ... száradjon el életünk, kultúránk, ha megfeledkeznénk rólad! Nem feledni téged, hanem emlékezni rólad s lelkesülni akarunk érted. Hiszen belőled élünk.

Igen, Krisztusból élünk! Kultúránknak alapjai, nagy gondolataink s eszméink eddig mind Tőle vannak. S nemcsak a gondolatot s az eszmét vettük az Úrtól, hanem az erőt hozzá, hogy a szerint éljünk s tegyünk. A zsoltárban kimondta az Isten, hogy másé nem is lehetünk: Neked adom örökségül a nemzeteket; míg a tieid lesznek, élnek, – ha tőled elszakadnak, elvesznek. Ami él, akár lélek, akár nemzet, faj, vagy emberiség, tied legyen, mert belőled él. Ha a nagy világnak egy foszlányán is vetted meg lábadat, mindegy; ha a nagy Ázsiának az Atlanti-óceánba nyúló kis földségén állítod is fel keresztedet s népeket nevelsz magadnak, mindegy: úr leszel, s meghódítod híveiddel a világot.

Megérti-e ezt a szót a lázban égő, a mámoros Európa, mely a kereszt nagy tradícióival szakítva, új ideálokat keres? Fölbred-e kábultságából, hogy visszatérjen az élet forrásaihoz? Kiheveri-e az immoralista törekvések mocsárlázát, hogy visszatérjen a hegyekre, a nagylelkű hit s az áldozatos odaadás magaslataira, hol tiszta levegő s erőteljes élet honol? A hegyek hegye az a csúcs, melyen a kereszt áll, most éppúgy, mint 19 század előtt.

Rajta, pótoljuk ki a mulasztást s álljunk vallásos ösztöneinkkel s érzelmeinkkel a Krisztus keresztje alá, hogy ő azokba tartalmat és életet s irányt öntsön: legyünk Krisztus hívei! Álljon bele a világ ismét azon nagy gondolatoknak áramába, melynek kihatása az emberiségre ugyan szintén változatoknak volt alávetve, de azért egészben véve megváltoztatta a föld színét. Bízunk az élő Jézus kegyelmében s művének, a kereszténységnek szellemében. A szellem a régi; ugyanaz, mely Szent Pált s az első keresztényeket hevítette, mely Assisi Szent Ferencet stigmatizálta s Szienai Szent Katalint, a 18 éves takács-leányt követségben járatta avignoni pápákhoz s polgárháborúban elvérző olasz városokhoz. Ne féljete, hogy e szellem sötét s örömtelen; ne féljete, hogy gyűlöli a világot, melyet az Úr alkotott s az ember el nem rontott. Ne féljete, hogy a Thebaiszba vezet s kolostorokba zár! Ne képzeljétek a kereszténységet sötét, kámzsás alaknak, mely a Como-tó partjain virágzó oleanderek közt szemlesütve jár; a virágos fák gallyai arcába csapnak, az illat bódítja, de ő nem néz sem jobbra, sem balra, kámzsáját fejére húzza s iszonyodva a szép természettől siet barlangjába. Hagyjátok ezt! Vannak lelkek, kiket az örök gondolatok örvénye elnyel s kik e benyomásoktól nem látnak virágot a földön; de azok nem ijesztene járnak köztünk. Ti egyelőre ne azokra nézzetek, hanem az ember Fiára, ki itt élt nekünk való életet, életet Istenben s ugyanakkor az ács műhelyében, kinek evangéliuma elismeri, hogy a mezei virág szebb, mint Salamon király az ő dicsőségében, de ugyanakkor a lelket becsüli legtöbbször, mondván: mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja. Ez az Úr Jézus való nekünk. Minden lélek őt kövesse, s szívesen fogadja hívó szózatát: „Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradoztok s terhelve vagytok s én megennyhítlek titeket.”

Jöjjetek, rendelkezésetekre áll a világot újjáteremtő hitnek ereje! Jöjjetek ti fáradt korok, ti gyöngye nemzedékek, rendelkezésetekre áll a hitnek villanyozó, elevenítő lelke! Jöjjetek, nézzetek Krisztusnak arcára, a szigorú, komoly, fölséges arcra, mely a régi bazilikák bizánci mozaikjairól néz reánk; azután nézzetek föl ismét a Tábor hegyén elváltozott, ragyogó Krisztusnak arcára, mely bizalmat s győzelmet sugároz. Aki úgy néz rá, hogy az Úr lelkébe is

mélyed, megennyhül, lelkesül, s erőt kap, hogy Istenből új életre szülessék. Mi lehetne ma, az első május előestéjén lelkünknek izzóbb vágya, mint új életre születni s élni?!

Ki bennem hisz, élni fog.

II. „Ő az Úr.”

Ha a vallásos érzés Chamberlain szerint az emberi életnek egyik mélységes árama, ne hagyjuk akkor parlagon heverni ez őserőt, hanem fejtsük ki magunkban erénnyé s léletté. Törjük le a belátás logikájával s a szív boldogulásának vágyával e fölséges irányzat akadályait s alakítsuk ki önmagunkban az embert, úgy, mint ahogy azt az Isten gondolta.

A reneszánsz azzal dicsekszik, hogy a feledésnek rétegei alól kiemelte a klasszikus világot s annak eszményét, a klasszikus embert. Minket ez az ideál meg nem zavar; vele szemben is bátran valljuk, hogy a mi eszményünk az Úr Jézus Krisztus. Ez eszményt akarom most szemeik elé állítani, még pedig azon típus szerint, melyet bizánci Krisztus-arcnak mondtam.

A bizánci Krisztus-arcon a hatalom, a fölség s a méltóság nyer kifejezést; fölirata két szó: *Dominus Rex!* E Krisztus-arcon két reflex játszik, két gondolat nyer kifejezést; az egyik az, hogy mily nagy az Isten, az Úr s mily kicsiny az ember, a szolga; a másik az, hogy mily szuverén az Isten akarata s mily föltétlen és alázatos legyen az ember szolgálata.

I. „Dominus est”, mondja a szentírás, ő az Úr! Ki érezte ezt át Krisztusnál mélységebben, s hol dolgozták ki az Isten hatalmának szinte rideg fölségét élesebben, mint a bizánci Krisztus-arcon? Ez az arc a kísértés hegyéről való, hol az ördög megmutatta látomásban s fölajánlotta neki a világ dicsőségét, mondván: mindezt neked adom, ha leborulva imádsz engem. De Krisztus térde meg nem hajolt. Oly lélek, melynek ábrázatán az Isten végtelensége s fölsége tükröződik, a világ pompája előtt meghajolni nem tud. E Krisztus-arc imában formálódott, mikor a hegyeken imádkozott; e Krisztus-arc a tenger végtelenségében fürdött s tekintete elmerült a csillagos égbe. Ez arcon az örökkévalóság komolysága ül, mely az imádást inspirálja. Krisztus lelke tudta is imádni az Istent, azt a hatalmat, mely mindent megtör, azt a föltartóztathatlan hatalmat, mely szirteket váj csöppekkel, sziklákat repeszt apró jég-ékekkel, a tengerekbe szállítja a hegyeket iszap alakjában s a szárazföldeket tengermedencékké zsugorítja össze. Krisztus lelke imádkozott az Istent, azt az ünneplő, vasárnapi hatalmat, mely zajtalanul dolgozik, mely oly csendes, mint a puszták, oly kísérteties, mint a kripták, oly mozdulatlan, mint a tengercsúcsok csendje, s mégis megőröl mindent. Babilont posványba süllyeszti, Ninivét homokkal borítja, a Fáraókat múmiákká sorvasztja; a palotákból romhalmazzá, a vasból rozsdaport, a bíborpalástból rongyot, a gránitból sarat csinál. S nem erőlködik, hanem játszik és mosolyog.

De mosolya reánk nézve rémületes s mi ösztönszerűen leborulunk imádni az Istent. Halljuk a próféta szavát: „Voluntati ejus quis resistet?” Ki állhat neki ellent?! S a Krisztus-arc fölségén is az a végtelen, hatalmas akarat tükröződik, mely előtt ő is porba hullva rebegte: „Atyám, ha lehetséges, múljk el e pohár tölem, de ne az én akaratom, hanem a tied legyen!” Nekünk is csak azt hirdeti: a végtelen Istent imádjátok! Hódoljátok neki! Az ő akarata képezi a lét, az élet, a törvény, a törekvés, a célszerűség kulcsát. Ha ez akarattól eltekintünk, érthetetlen minden előttünk.

Ó Krisztus-arc! rólad olvassuk le ez intelmet legszívhezszólbban. Az emberiség ugyan részint ösztönszerűen, részint a régi hagyományok alapján mindig az isteni akaratban kereste az élet érthetőségét, ha néhol rémületes tévhitbe esett is. A történet legcsodásabb helyei, a Nílus partjai, a Vörös-tenger vigasztalan vidéke, az esti alkonyban égő Sinai, Pharan romjai, a puszták, Szíria és Mesopotámia alföldjei, az emberi szív vágyainak és küzdelmeinek ez ezredéves színterei, mind az *imádás* s a *föltétlen hódolat* szükségét hirdetik. A beduin a

puszták homokjában ügetve, merengő szemmel nézi a Vörös-tenger partvidékét, hol Mózes, az Isten népének vezére, az éj s a halál rémeitől körülveve imádkozott, míg a tenger megnyílt s a két millió lelket számláló nép átvonult. „Dominus est”, imádjuk s értsük meg rendelkezéseit, hogy teljesítsük azokat. A pusztaság szélén fönt északon pedig kimagaslik a Hor-hegye, hol a haldokló Mózes kékülő ajkakkal végzi végső imáját. „Dominus est”, ő hív, ő inspirál, ő tör össze prófétákat, és senkire sem szorul. A testvér-népek is mind az Isten akaratában keresik a lét okát s a hódolatban az ember föltétlen kötelességét. Sidon és Tirus elviszi e hitet Carthagóba és Sevilába s a Tigris és Eufrát meg van szentelve a pátriárkák nagy és gyakorlati Isten-szolgálatától. Ha az arabs a Mádián pusztáiról nem is megy föl Jeruzsálembe imádkozni, de elmegy Mekkába a Kába szent kövéhez; ha a perzsa nyakasság nem hódol az igaz Isten oltárai előtt s tűzben keresi az élet s az erő szellemét, téves formát ad egy igaz gondolatnak. Az indus mélyen vallásos szelleme pagodákat épít s koldusosnak tartja az életet, mely pompában telik el s megirigyl a mosdatlan, kolduló boncokat, kik Buddha fogának szentelt környezetében böjtölnek s vezekelnek. A művelt Európában pedig a szent kereszténység építi föl dómjait; kőből faragott erdőkbe vezeti híveit, aranyos hátterű, majd gyöngye művészetű, majd remek alakítású képekkel, harangzúgással s orgonabúgással szól lelkéhez, s mikor Nagypénteken este a Fisharmonium lágy akkordjaitól kísérvé fölhangzik e dómok ívei alatt a bánatos ének, Jeremiás imája: ki ne érezte volna, hogy az ima már nem a prófétáé, hanem az emberiségé, mely nem Jeruzsálem romjain, hanem a mulandóság, az enyészet árnyékában ül s hódolva engeszteli az Urat, „Regem saeculorum immortalem”, az idők halhatatlan királyát, „Regem, cui omnia vivunt”, a királyt, kinek minden él és szolgál, kinek nem hal meg semmi.

S mit csinál e fölséges világnézettel s ez alázatos hittel szemben a modern ember? Mily eredőt hangoztat e nagy, praktikus szimbólummal szemben, mely egyre azt suttogja: „Dominus est! Quis resistet illi?” A modern emberben eltompult a végtelennek érzéke; lelki élete ki volt téve nagy, rohamos megrendüléseknek, az ellentétek játékanak s egymást váltó és imponáló nézetek egyoldalúságainak. Néhol nevető filozóf, új Demokrit lett belőle, máshol fölcsapott síró panaszosnak. „Was ist der Sinn des Lebens?” kérdezi. Munka vagy élvezet? aggodás vagy nemtörődés? kétség vagy megnyugtató érzéklés? érthetlenség vagy gyermeki hit? Úgy látszik, hogy a modern ember úgy tesz a fölséges Krisztussal szemben, mint Mózes az égő csipkebokornál, elfödi arcát, nem akar fölnézni az Úrra. Tény, hogy az európai élet a maga nagy ellentétjeivel átélte a problémáknak nehézségeit s a kultúrának porondja egyszersmind a kétely hazája lett; a tudomány árnyékában sötét gondok ülnek s hideg szívek fájnak: miért? minek? Adjatok már végre-valahára megnyugvást a sokat hányatott embernek; ne uszítsátok hiába. Mondjátok meg neki, hogy minek él s e tudat nyomában serkenjen föl életörömrre. Ébresszétek föl benne a bizalmat célja iránt, hogy el ne fáradjon a járatlan úton!

Európai ember! nézz föl a Krisztus arcába! Isten az Úr! szolgálj neki! Ez atyáid, ez a nemzetek, ez a derült, bízó lelkek hite!

II. Tudományod nem szabadít föl uralma alól! Hogy is gondolhattad azt, hogy a valóság mélyebb fölértése fölületessé tehetne? Egy darabig, vérmes reményeid korában gondolhattad talán, hogy természettudományos alapon világnézetet teremthetsz: most azonban már ez illúzióból is fölocsúdhattál. Valóban úgy van; tudományunk nem változtat a dolgokon, s a világrejtélyeket meg nem fejt. Konstatál, szétszed, kutat, mér; a phänomenont egyszerűbb adatokra vezeti vissza, de ott azután végleg megakad. Előbb a vízről azt gondolta, hogy egyszerű elem, most tudja, hogy oxigén és nitrogén. Előbb a gravitáció törvényét nem ismerte, most ismeri. Előbb a villamosságot, a fényt különállónak vélte, most sejti, hogy a fény maga is talán villamosság és így tovább; az adathalmaz növekszik, de a keret ugyanaz majd Leukippos, majd Lametrie és Büchner, majd Häckel kezében; mindenütt hiányzik a felelet a kérdésre, hogy minek élünk; a nagy sphinx rejtély marad, melyet nem tud megoldani senki. „Ignoramus et ignorabimus”, mondja Dubois-Reymond; mások haragusznak e miatt

reá s talán még az újkor prófétájára is, Kant Emmanuelre. Pedig Kant igazán Emmanueljük, üdvözítőjük lehetne! Hol vagy Kant Emmanuel? jöjj, szabadítsd föl a természettudósokat balhiedelmüktől, hogy az x-t megértik! A phänomenon fölött gyakorolt uralmuk elbódította őket s most már azt gondolják, hogy világrejtélyeket is oldozgathatnak.

Másfelé sem biztatóbb a filozófia munkája. Nietzsche nem old meg semmit. Az ő filozófiája szerint már nincs is fejlődés, hanem körben futás. „Eine ewige Wiederkunft auch des Kleinsten. Das war mein Ueberdruß an allem Dasein. Ach Eckel, Eckel, Eckel! (B. VI. 320. l.)

A pesszimizmus mindenütt csak cselt, ármányt, mámort, injekciót, kegyetlenséget szimatol. Az életet dőlöngésnek, betegségnek nézi, melynek felélesztésére injekciókkal, mámorral szolgál a végzet. Az ember csalja önmagát s lelkesül, az egyik vallásért, a másik tudományért, a harmadik művészetért, a negyedik szerelemért, az ötödik dicsőségért, a hatodik hatalomért. Ezek a kilendülések fájdalomenyhítő cseppek, melyekkel a cselszövényes élet szolgál; mert különben elemésztенők magunkat! Az élet bölcsessége az öncsalás; a „ratio vitae” üz, hajt, kerget illúziók után; tövises mezőkön végig nyargalunk, hogy mikor epedésünk rózsafájához értünk, kezünkben elhervadjanak virágai. Valóban a „sötét középkor”, mely a „Salve Regina”-ban emlegette a „vallis lacrymarum”-ot, nem bírt ily sötét, ily vigasztalan fölfogással!

M. T. U.! Beérik-e kegyetek e világnézetekkel, e sötét, hideg, jégvermes gondolatokkal? Ez-e az a kárpótlás, melyet a tudomány Krisztus evangéliumáért nyújt? Más nincs, tehát ez az; de erről méltán kimondta néhány év előtt a „Revue des deux mondes” szerkesztője, hogy teljesen bankrott lett, csődöt mondott.

Ne értsen senki félre; nem tagadjuk azt, hogy a tudomány a maga keretében nagyszerű vívmányokkal gazdagított, mi csak az ellen fordulunk, hogy az empirikus kutatás a végső igazságoknak fölértésére vállalkozik, s az isteni igazságnak trónjára ül. Az nem az ő helye; míg ott ül, addig bitorló és zsarnok és számtalan léleknek romlását okozza. Szálljon le onnan s szolgálja továbbra is gyakorlati munkában az emberiséget; vezessen be a természet titkaiba, állítson a végtelennek tornácába s ott aztán mondja ki: ember, most vár reád a legnagyobb lépés: higgy!

Mi egyéb minden tudomány, mint reflexe egy transzcendentális összeköttetésnek, mely nem fejt meg a létet, de odaállít a végtelen elé? Itt a vezetést más veszi át; átveszi azt az Isten küldöttje, akit az Úr azzal bízott meg, hogy vezessen el minket a küzdelem, a szenvedés, a halál, a kétség, az érthetlenség éjjén át az örök világosságba. Életről, örömről beszél; napsugár s nem hervadás az ő kísérője. Nem lemondást, hanem halhatatlan reményt hirdet. Napnak s nem éjnek mondja magát; jónak s nem rossznak ígérkezik. Tehát nekünk való! Mert mi a napnak s nem az éjnek vagyunk gyermekei; nem a tagadás, a szeretet szült minket. Ezt érezzük is; azért mondta bizvást: Confidite, ego vici mundum. Bízatok bennem, én meggyőztem a világot. Úgy győzött, mint ahogy győz a napsugár a színeken, melyeket kigyújt; mint ahogy győz a harmatcsepp a virágkelyheken, melyeket kinyit; kinyit, nem vasfogókkal, hanem édes csókkal! Pajzsot tart fölénk lelkünknek apostola és pásztora, isteni fényből szőtt pajzsot, hogy a kétség Meduza-feje ne árton meg nekünk! Mély tisztelettel, imádással tölti el híveit a végtelen Isten iránt. Imádkozni tanítja, oly imára oktatja, melynek első szava fény és élet: „Mi Atyánk”. Isteni uralom alá helyez, de az élet céltalanságának iszonyú tudásától megóv: gondviselő s üdvözítő hatalom a mi Urunk!

Mily szolgálat ez, melyet a dicsőséges Krisztus teljesít, mikor arcának fölségével s lelkének imádandó nagyságával a meghódolás érzését sugallja! Mily szolgálat! Valóban erről mondhatja az Isten: servus meus es tu, in te gloriabor! Azért hívja oly szépen Tolsztoj is Krisztust Isten szolgájának! Testvérek, szolgatestvérek, tekintsetek az elsőszülöttnek arcába. Ez a tekintet fölemel s megneemesít titeket.

Nietzsche Krisztust rabszolgának mondja, de nincs igaza. A rabszolga láncon van s nem a szeretet inspirációjából él. Krisztus abból él s szeretetre nevel minket. Krisztus Urunknál ugyanis minden, még a szolgálat is szeretetbe, mert boldogságba virágzik ki. Az Úr Jézus nemcsak szolgálatot, hanem boldogságot hirdet. A bizánci Krisztus-arc a Táborhegyen színében elváltozott Krisztus-arcba hajlik át. Azért szolgálunk az Istennek, mert teremtményei vagyunk, de ő szeretetből teremtett s boldogságra teremtett; mindenki tehát, aki szolgál neki híven, boldog lesz. Az ember a teremtmény szolga-jegyével homlokán lép be a világba, érzi önmagán az erkölcsi törvény békóit, de mindezt azért viseli, hogy üdvöztse lelkét. Minden térdhajtásunk egy-egy kilépés a boldogulás útján; minden megalázódásunk dicsőséget szomjaz.

Ez a keresztény világnézet. Lélek és szellem, energia és erény serken nyomaiban. Lelkeket állít a világba s hőökké neveli ki őket: apostolokká és vértanúkká. Nyughatatlan embereket állított a világba Szent Ágoston mondása szerint: nyugtalan a mi szívünk, míg benned nyugalomra nem talált; nyughatatlan lelkeket, kiknek a föld nem elég, kik a csillagokba vágynak s egyre vágynak s azontúl is vágyódnak szüntelen. Ez a nyughatatlanság a szellem törtétese, az élet feszerje, a teremtő, alakító s alkotó élet vágya; ahol az nincs, ott pihennek; ott a szellem is pihen; ott nincs egyediség, nincs génusz! Ott lapos minden és kimért; mint a kínai rizsföldek és csatornáik.

Igen! hogy példát is hozzak föl, a kínai nép és kínai génusz a par excellence nem-keresztény génusz! Ügyes, okos, szorgalmas, tanult, de materialista! Volt könyvnyomdája, löpő, papírja, iránytűje, de mindez nem segített rajta. Volt papírja, de nem volt embere, ki a papírra írjon érdemes dolgokat; volt iránytűje, de nem volt, ki a partokon túlhajózott volna; voltak annaleseik, de nem volt történelmük; volt konverzatio-lexikonjuk, de nem volt tudományuk; volt löporuk, de mindenki megverte őket. Miért? mert lapos a lelkük; mert szellemükön nem érzik meg az örökkévalóság vágya, mert életüket nem éleszti az örök élet varázsa; mert szolga-lelkek!

S mi nem vagyunk szolgák? hisz mi is azt hirdetjük: Dominus est, et quis resistet illi? Igen, mi is szolgák vagyunk; de már a katekizmus első kérdése megfelel ez ellenvetésre; azért élünk, hogy Istennek szolgáljunk s ez által üdvözlünk. A mi szolgálatunk a virág szolgálata, mellyel a nap felé hajlik; a mi szolgálatunk a gyökér szolgálata, mellyel a föld alá alázódik; a mi szolgálatunk a művész szolgálata, mellyel festékeket kever s az ideál vonásait s színeit utánozza; a mi szolgálatunk a teljes, tökéletes, nemes ember kifejlődése; mert „servire Deo regnare est.” Amely virág elfordul a naptól, hogy szabad legyen, az elharvad; amely gyökér kiemelkedik büszkén a földből, az elszárad; amely művész nem lesi az ideál színeit s vonalainak ritmusát, az elmarad: életre, szépségre nem tesznek szert.

A mi szolgáltságunk királyi öntudat. Midőn Szent Agathától kérdezi a római praetor: hogy van az, hogy te mint római, nemes leány, az alacsonysorsú, nemtelen keresztényekkel tartasz? azt feleli neki a klasszikus görög leány: „Multo praestantior est christianorum humilitas et servitus regum opibus ac superbia”, a keresztények szolgálata dicsőségesebb a királyok hatalmánál és pompájánál. A mi szolgálatunk ugyanis az Isten remeklése, mert rajtunk, erényeinken, küzdelmeinken akar megdicsőülni! „Servus meus es tu, in te gloriabor.” Szolgám vagy, rajtad s benned dicsőülök meg!

S méltán, mert van-e szebb virág, mint az erényes szív? S van-e ragyogóbb csillag, mint az apostoli, a vértanúi, izzó lélek? hiába kerestek ezeknél szebbet s ragyogóbbat. S ha a zsoltáros szerint: „Coeli enarrant gloriam Dei,” bizonyára a legnagyobb dicsőségét képezi az Istennek a szellemi világ égboltja, hol ugyancsak a Szentírás szerint a választott lelkek „stellae in perpetuas aeternitates”, örökké ragyogó csillagok. Nincs-e igaza Agathának, hogy a krisztusi szolgálat királyi dicsőségnél nagyobb? hogyan volna, mikor örök dicsőségbe emel!

Rajta tehát m. t. u.! ne haladjunk el érzéketlenül az Isten uralmát hirdető fölséges Krisztus-arc mellett s ne akasszuk le egünkről az örök élet hitét. Ahol nincs örök élet, ott az

ideiglenes, öntudatos élet érthetetlen, céltalan kín. Elég a pesszimizmus kifejlesztésére az a halál, mely után élet nincs. Az olyan életnek nincs napja, nincs derűje; az olyan életben elfonnyadnak a lelkek, kövé fagynak a szívek. Meneküljünk ez éjből s e fagyból Jézus zászlaja alá! A mi pajzsunkon ragyogjon Mihály arkangyal jelszava: Quis ut Deus? Ki olyan, mint az Isten? s e kérdésre életünk legyen a válasz: nincs oly Úr, mint az Isten! Neki hódolunk, hogy általa megdicsőüljünk.

III. „Nem is adatott más név az ég alatt...”

M. T. U.! Az Isten végtelen; az ember csak analógiák útján iparkodik el feléje. „Ki adja azt nekem, hogy megismerjem és fölhaláljam őt és az ő királyi székéhez jussak? ... Ha napkeletre megyek, ő nem mutatkozik; ha nyugatra, nem veszem észre őt.”³ Íme Jób panasza; az ember panasza, ki Mózesrel rimánkodik: „Mutasd meg Uram, a te arcodat.” Arcodat szeretném látni, színről-színre akarnálak látni, s íme, csak nyomdokaidat követheti lábam, s csak utaidat láthatom, melyeket elém írtál.

Ez aggasztó gond és vágy homályába áll a dicsőséges Krisztus, s mondja nekünk: „Confidite, ego vici mundum”; bízzatok bennem, én meggyőztem a világot. Ha az Istent keresitek, és arcát látni kívánjátok; nézzetek rám! Igen, k. lélek, nézz a Krisztus arcára! Nézzetek reá szokrateszi fecsegők, – nézzetek reá káromkodó filozófusok, – nézzetek reá mindnyájan, kik isteni ideált kerestek az emberiség számára, s a dogmákban bizalmatlankodtok: Íme, az ember! Méltányoljuk az emberiségnek e kívánalmát; mert okoskodást, szép szót, fölséges elméletet, már sokat hallottak, most már valahára életet, valóságot akarnak látni. Méltányoljuk az emberiségnek féltékenységét szabadságára s gyanakodását az ideálok hirdetőivel szemben. Jól esik, hogy a való ideálnak erejét az erkölcsben s az életben akarják kipróbálni. A gyakorlati kihatásra, a praktikus érvényesülésre kíváncsiak. S méltán, mert a teóriák a könyvekben pompáznak, de csak az a teória győzhet, amely életképesnek bizonyult s nem bármilyen törpe életben, de az élet erőteljében virágzott ki. Itt nyílnak az érzés mélységei, itt a lelki erő és a végzett munka fölséges perspektívái. Legyen tehát úgy, amint a csalódott és fáradt emberiség a XX. század elején követeli: legyen az igazság kritériuma az élet; legyen az igazság virága az élet, s ahol szebbet, jobbat, fölségesebbet, mélyebbet, gazdagabbat, harmonikusabbat találunk, oda szegődünk, annak adjuk oda a pálmát, – annak nevét írjuk homlokunkra, annak életét akarjuk önmagunkban utánozni, s vágyainkat, kételyeinket, aggodalmainkat benne s általa elcsitítani.

Szerintünk *a legfölségesebb, isteni tény a világban a Mi Urunk Jézus Krisztus*, aki önmagában, fölséges igazságában, isteni szépségeiben bírja hitelességének kritériumát. Aki őt egyszer látta, el nem felejtheti soha többé, – mondja Chamberlain. Egy tekintet a Krisztus arcára, oly tekintet, mely lelki világába s szívének mennyországába hatol, megtöri összes kételyeinket s megnyugtatja aggályainkat s nagy örömmel s szívünk önkéntes hódolatával hangoztatjuk majd: Ez az, ami a lelkeknek kell! Ő az igazság, az út s az élet.

I. „Kezdetben vala az Ige,” vagyis az Isten, ki a világot öröktől fogva, mint koncipiáló és teremő művész a maga gondolatainak tükrében látta s e példaképek szerint alakította a valóságot. Meg is teremtette a világot, s minden jó volt, amit teremtett. De az ember világa elromlott; a bűn s a halál terjesztette ki benne uralmát; az Isten tehát újjá akarta alakítani az erkölcsi világot s ismét a maga Igéjéhez fordult, s általa újította azt meg. Az erkölcsi világnak itt a földön való újjá teremtésében szintén elüljárt a vezető eszme, a ragyogó ideál; ez a testté lett Ige. A megtestesült Isten állt az emberiség élére, Isten emberi természetben, emberi lélekkel, emberi szívvel, s nevét Jézusnak hívjuk.

³ Jób 23,3–8.

Jézus szent neve az emberiség Megváltójának, Üdvözítőjének neve, mely öt betűbe foglal össze mindent, amit hisz, s amit remél az ember Istentől, s nemcsak azt a kegyelmet jelenti, mely az égből ereszkedik le, de azt a fölemelkedést is, melyet az emberiségben a Jézus neve és kegyelme eszközölt. A hatalomnak neve ez, de nem a rettegettségnek, nem a rémületes fölségnek, hanem az emberfia hatalmának neve, mely csendesen emel ki új s süllyeszt le a mélységbe régi világokat. Új név az, mely mikor végig hangzott a világon, fölocsúdtak a kábult emberek, szégyenkezni kezdtek a meggyalázottak, az erkölcsi méltóság érzete vonult végig a fásult szíveken s hol előbb fertő terjengett s bűn uralkodott, ott illatos kertek s virányos rétek leheltek életet s gyönyört. Hasonlítsák össze a klasszikus világot a Jézus szellemével eltöltött, szent kereszténységgel; vonjanak párhuzamot a Néró trikliniuma s egy katolikus pompás zárda-kápolna közt, melynek oltárán virágok illatoznak, gyertyák lobognak s virágdísz s lobogó lángok közt ki van téve tündöklő monstranciában az oltári szentség. Előtte fehér ruhás leányok térdelnek, az áhítat gyengéd pírjával arcukon, az érintetlenség méltóságos bájával homlokukon, tiszta szívvel, liliomos lélekkel. S amott Néró trikliniuma, hol vad tobzódásban s szemtelen önfeledésben tombol az állati ember s kimerülve a részegség álmába dől; hol a mennyezetről rózsák hullanak a részeg Caesarra, a részeg szenátorokra, a részeg patríciusokra, poétákra, filozófusokra, a részeg Augustúra, szenátornékre, a részeg szíriai s görög leányokra! Boldizsár király falaira régen a láthatatlan kéz a mane-tek-el-ufarszin-t írta. Néró palotájának oszlopaira pedig ezt a szót, ezt a nevet írta: Jesus. Ezt a nevet írta oda a bűneiből kikelt emberiség; ezt írták oda a szűzek és vértanúk. Ezt a nevet emlegetik azóta is legtöbbször emberi ajkak, akár az evangélisták szeretetével, akár a Renánok s Voltairek gyűlöletével. Ezt a nevet sercegek legtöbbször a tollak, ez a név száll szerteséjjel a világba a nyomdák érchengerei közül. Ezt a nevet harangozzák harangjaink; ezt a nevet dicsérik gyermekeink s hívő népünk; imáink refrénje mindig ez a név; e névvel ajkainkon akarunk meghalni s valamint ez a név volt erőnk küzdelmeinkben s harcainkban: úgy reméljük, hogy e névvel eltalál a vergődő, ez életből kibujdosott lélek a boldogságba a lelkeknek hazajáró útján.

Jézus az Istennek legfölségesebb s legimádandóbb gondolata és remeke. Jézus lelkével s emberi szívével a személy egységében egyesült az Istenség második személye, így lett ez a lélek s ez a szív az Isten orgánuma; valósággal „novum organum.” Verulami Bacon novum organumnak nevezte el művét, melyben az inductiona s az empirikus kutatásra mutat rá; s ez által új utakat remélt nyitni az absztrakcióba belefáradt okoskodásnak. Igaza volt; az empirikus kutatás gazdagította a gondolatot; új, izgató problémákat vetett föl s a haladás megindult s azóta is a fejlődő világ e tárnákból emeli ki alkotásának ércköveit. Az erkölcsi világban a „novum organum” a mi Urunk Jézus Krisztus. Ez orgánumnak elve az Istenfiúság; ez orgánum zenéje az evangélium!

Isten-gyermekeket nevel az emberekből, magához hasonlókat. Előttük jár és szárnyal ez a királyi lélek. Koszorúja a bölcsesség, nem a paragrafus, nem az elmélet, hanem az élet bölcsessége. Hatalmat ad mindenkinek Isten fiává válni, „filios Dei fieri!”

Szíve a legnagyobb szív: cor altum! Szív, mely a kereszténység szemeibe ragyog bele minden tanon, titkon keresztül, s mert ezt a Szívet látjuk mindenütt, azért nyugszunk meg. Kételyeinket eloszlatja az a gondolat, hogy az mondja e fölfoghatlan igazságokat, aki szeret minket, s ha szeret, akkor meg nem csal. Ha botránkozni akarnánk rajta, ismét csak szerető szívére gondolunk. A megzavarodott lélek a Krisztus keresztjének éjében úgy látja ezt a szívet, mint egy izzó napot, s az oltáriszentség fehér fátyolán át szintén a Szent Szív, a Sacré-Coeur ragyog felénk. Ez a szent szív hordozta a világ terhét; e szív inspirációjából való minden lendület, mely a keresztény Európát mozgatja s róla lehet leginkább mondani, amit Pascal mond: „le coeur a ses raisons, que la raison ne comprend pas.”

Ezt a Jézust állította bele Isten a világba, s hozományául neki adta a népeket: „dabo tibi gentes in haereditatem.” Tieid a népek, az emberiségnek sorsát te rendezed! Ha téged követ, boldog lesz, – ha elhagy, boldogtalan lesz.

Jézus e hatalma s kihatása képezi isteni küldetésének kritériumát.

Mihelyt belépett a világba, megállította a világ folyását, hogy jobb s emberhez méltóbb irányt adjon neki. Születése a világtörténelemnek legfontosabb adata. Nincs csata, nincs trónralépés, nincs katasztrófa vagy fölfödözés, melyet össze lehetne hasonlítani az Úr Jézus születésével; ezt 2000 év tanúsága bizonyítja. Ő kezdi meg az időket, melyek az ember történelmét alkotják. Nélküle nincs ember. Előtte az ember csorda-ember, a népek méhrajok és hangyabolyok, melyek csendben, megadással, állati boldogságban, vagy lazító kínok közt élnek s elenyésznek. Nélküle egybefolynak az idők, mint a posványban folydogáló vízerek s fölösleges dolog szakaszokra osztani az időt, mikor még nincs meg a vízválasztó az állati tengődés s az emberi lét közt. Vajon a Pháraók birodalma 3285-ben vagy 32,850-ben alapítottatott meg, az mindegy; vajon Kínában 20, vagy 40 dinasztia uralkodott, az is mindegy. Lehet kultúrájuk, művészetük, iparuk, szorgalmuk, leleményességük, de emberi életük nincs. Görögországban megszületett ugyan már az ember, ki az egyént szerencsésen alakítani vállalkozott, de a görög emberben is hiányzik még az igazán nagy s emberi vonás! Mi az? az erkölcsi nagyság momentuma!

Hogy minden egyes ember több, mint az egész világ, az Krisztus gondolata. Hogy az embernek nem használ semmit, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja; ez Krisztus Urunk evangéliuma. Hogy ez a lélek Istené, hogy a Caesar s a rabszolga Isten előtt egyenlő; az az új társadalomnak alapvetése. Hogy a lelkeknek Isten felé való útjukban ne legyen akadályuk; az az igazi szabadságnak proklamálása. Nincs hatalom, mely a lelkiismereteknek parancsoljon, kivéve az Istent. Ez volt az individuum fölléptetése a világ színpadán, s ezzel kezdődött a tulajdonképpeni történelem. Krisztus állította meg az öntudatlan tömegek renyhe tengődését; Krisztus kezdte meg a szabad, független ember kialakítását a földön. Méltán mondhatjuk, hogy az ő jele alatt áll a kultúra, homlokán viseli keresztjét s a kereszt jelégét: in hoc signo vinces! Kár, hogy az 1907 éves keresztény nemzetek elfelejtik bölcsőjüket, megöregszenek, elpetyhüsdnek s elvesztik erejük öntudatát.

Ezt a Krisztust az Isten állította a világba, ő merő valóság és meleg élet. Ő nem mítosz. Minden eredeti rajta s minden vonás az egészhez tartozik s az egésznek nagy gondolatától határozta meg. A betűszedő összerakja a betűket, ő csak a szót nézi; de a költő, az író nem betűket rak egymás mellé; benne első az egész, a gondolat, melynek aztán kifejezést keres. Rafael nem ecsetvonásokat húz, hogy keresse az ideált; az ideál megvan, az vezeti kezét a festésben. Így vagyunk mindennel, ami egységes s ami élet. Első az egész, az határozza meg a részeket. Krisztus is egész, egységes, hatalmas; valósággal „Verbum Dei”, az Isten igéje és annak emberben való kifejezése. Isteni mű, oly egységes, mint Rafael színe változott Krisztusa. Őt az Úr gondolta, s nem a filozófia alkotta, s ha nem lehet sok fűből pálmát, sok szökéséből paripát, sok vályogházból gót dómot alkotni: épp oly kevésbé lehet sok emberből, sok ideálból egy Krisztust előteremteni.

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni semmiféle filozófiából. Ő nem Plátó folytatása. Plátónak magasan szárnyaló, fényes, de elvont s élettelen gondolatai vannak; minél magasabbra emelkedik, annál erőtlenebb s gyakorlati hatást annál kevésbé vált ki. Mit létesített Plátó? semmit. Kit mozgatót meg? senkit. Mily országot alapított? semmilyen. S mit tett, mit alkotott Krisztus? S hol van az Úr Jézus tanításában filozófia, a szó iskolai értelmében? hol van teória? Sehol „verba mea spiritus et vita sunt... Ego sum resurrectio et vita.”

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni a zsidóságból, s nem a történeti fejlődésből, mint Hegel akarná. Jól mondja e szószátyárságokra Chamberlain: Mondjatok egy kort, melynek nem volt volna szüksége Krisztusra, mint egy karaj kenyérre. Nekünk is reá van

szükségünk s éppen csakis reá; ne keressünk jobbat. Mit keresünk, mikor a legjobb áll előttünk? Mit keresünk, mikor a legmélyebb vonz magához, mikor életének gazdagságával kínál s mi e fölismert, de még át nem élt életvalóságnak még csak küszöbén állunk, küszöbén csak, jöllehet már 19 évszázad állt rendelkezésünkre.

Krisztus nem buddhista. Elismerem, hogy Buddha nagy ember lehet hindu kiadásban; a kontempláció és resignáció motívumai szerint. Neki az élet nyomorúság s a halál a megváltás; következőleg az ő tana az, hogy iparkodjunk meghalni. Azt mondja a buddhizmusról egy német író: das ist der lebendige Selbstmord. Az Úr Jézusnál épp az ellenkező gondolat uralkodik. Krisztus maga az élet, – Krisztus azért jött, hogy életünk legyen s a halál is csak átmenet az életbe, még pedig az örök életbe. Az evangéliumot lépten-nyomon az élet derűje kíséri; némi módosítással a latin költő versét lehet homlokára tűzni:

Nulla salus morte
Vitam te poscimus omnes.

Buddha azt mondja, hogy az élet szenvedés, melyet el kell viselni; de emelésén, javításán hiába fáradunk. Hiába töritek magatokat emberek, a világon nem változtattok; legyetek békében, majd elmúlik. Az evangélium nem így beszél. Krisztus Urunk azt mondja: „Non veni pacem mittere, sed gladium”; nem hoztam békét, hanem harcot. Az evangélium, mely életet hirdet, sürgeti a küzdelmet első sorban saját rossz természetünk, másod sorban tökéletesedésünk külső akadályai s az emberiség haladásának ellenségei ellen. Ez a harc a szellem harca; ez a harc a világosságnak s az erénynek harca, mondjuk, ez a harc az ember harca az állat ellen. Krisztus nem sürgeti a politikai harcot a Caesar s Pilátus vagy a zsidók ellen; ő az embert, a lelket emeli ki békőiből s szabadságra tanítja híveit, „qua libertate Christus non liberavit.” De ha valahol, hát az ember, a lelki ember szabadságáról igaz az, amit a latin mond:

In libertate labor
In servitute dolor.

S ez a labor harc, törtetés és küzdelem, melynek jelszava: előre, excelsior! Hány próféta támadt föl mindenféle kiadásban, majd a sötét pesszimizmus, majd a Rousseau-i szentimentalizmus révén ez irány ellen! Maga Rousseau hirdeti, hogy térjünk vissza a természethez; ott van az üdvösség. Az evangélium az ellenkezőt hirdeti: nem vissza a természethez a küzdelem, ügyekvés, munka föladásával; hanem emeljük föl a természetet kultúrává harc és küzdelem által. Menjünk előre! Ne legyünk szenvedő braminok, ne szenvedő rokokó-pásztorok, ne apatikus kínaiak, ne fátumos törökök; szabadságot s érvényesülést keressünk; mozgassuk a világot, fejlesszük az individuumot! Mikor ezt keressük, ne tekintsünk a teoretikus Plátóra, ne a sötét Heraklitra, ne a lustán szenvedő Buddhára, ne a pesszimista Schopenhauerre, ne a szofista Hegelre; hanem tekintsünk föl Krisztusra! Az ilyen bensőséges, életet szomjazó tekintet után nem felejtjük el őt soha többé.

Jézus is küzdött s halálba ment az *életért*, s úgy ment, hogy visszajött az *élettel*. Mikor lebukott a mélységbe, bukása oly rémületes volt, hogy tönkretette hitelét, melyet az embereknél bírt; tönkre ment a Golgothán az emberek hite Krisztusban, s kialudt reményük, hogy ő menti meg Izraelt. „Nos autem sperabamus ...” mondják az emberek. Reméltünk Krisztustól szabadságot és új életet, de miután a szabadság Messiása a bitófán szolgamódra meghalt, – miután leszegezték, átdöfték s eltemették, mit reméljünk még? ... Sperabamus ... a lemondás csúnya félmúltjával beszéltek a leghívebbek is. De Krisztus harmadnapra föltámadt s a tanítványok megtapogatták Krisztus sebeit, beszélgettek és ettek vele s meggyőződtek, hogy nem az eszme, de a valóságos Krisztus támadt föl a sírból s ez

megnyugtatta őket. Az élő, a föltámadt Messiás, az élő hisztorikus Krisztus éleszti az apostolok hitét s reményét; az élő, hisztorikus Krisztus küldi szét őket, hogy tanítsanak s mennyországot alapítsanak s hogy ő velük lesz. Hogyne mennének, mikor Krisztus él s meggyőzte a halált? Hogyne győzne az le mindent, minden ellenséget? De mindenkinek így kell küzdeni s így kell harcolni; a biztos győzelemért az életet kell odaadni! Az apostolok ezt megértették; mentek, küzdöttek, hirdették a föltámadt Krisztust! Úgy hirdették, hogy meghaltak érte; s akik hallották tőlük a föltámadás s a győzelem ígét s akik látták őket meghalni, azok tovább adták az ígét is s kivették a haldokló apostolok kezéből az áldozat s a vértanúság pálmáját is. Az élet ígéi a vértanúság meggyőző erejétől s az Isten kegyelmétől hordoztatva eljutottak hozzánk s mi is azt mondjuk: az Úr föltámadt! Mi is győzünk!

Gyöngé hitű, modern ember „respice in faciem Christi tui”, tekints Krisztusod arcára! Bízzál benne, ő meggyőzte a világot! S ha talán nem bízol, menj, nézz széjjel a világban s ha találsz szebbet, jobbat, fölségesebbet, nemesebbet, izzóbbat, szárnyalóbbat, menj utána, kövesd azt! Menj Buddha után, Heraklit után, Hegel vagy Nietzsche után! Menj, én biztosan tudom, hogy visszajössz; de ha majd visszajöttél, akkor annál bátorságosabban mondd Péterrel: „Uram, kihez menjünk? az örök élet ígéi nálad vannak!”

E fölséges Krisztus-arc két fénysugárt lövell: az egyik eszünket, a másik szívünket éri. Az előbbi arra buzdít, hogy higgyünk az imádandó Krisztusban, kit az Isten nekünk eszményképül és szabadítóul adott; az utóbbi szeretetre gyűjt iránta. Meggyőződni Krisztusról nem nehéz, ha az igazságot keressük s ha föltételezzük, hogy az erkölcsi világban éppúgy kell rendnek s gondviselésnek lenni, mint a világ mechanikájának intézésében. Legkönnyebben a történelem segít rá a hitre, az vezet el legbiztosabban Krisztushoz. Az öreg Thierry Agoston azt mondta Gratrának, a filozófus oratoriánusnak, mikor őt gyónásra buzdította s mindenféle mélységes érvekkel bizonyítgatta előtte a kereszténység igazságát: „álljon meg, kérem; én képtelen vagyok követni a vallási filozófiának meredek útjait. Ne bosszankodjék ezen; erről nem tehet sem Ön, sem én. Ugyanez az érzés fog el, mikor Szent Ágostont olvasom. Jó lehet az másnak, nekem nem való. Én nem vagyok filozóf, hanem történész; voltaképpen pedig én egy fáradt racionalista vagyok, ki hosszú bolyongásom után szívesen vetem magamat alá az egyház tekintélyének. Látom a tényeket. Látom a történelemben, hogy egy isteni s látható tekintély kellett az emberiség életének kifejlesztésére. Minden, ami a kereszténységen kívül áll, nem számít, s ami a katolikus egyházon kívül áll, abban nincs tekintély. A katolikus egyház az a tekintély, melyet keresek, annak vetem magamat alá s elfogadom krédóját.”

M. t. u. mi is látjuk, hogy Jézus az emberi kultúrának ragyogó napja, – látjuk, hogy az emberi méltóság bölcsője a betlehemi barlangban ringott; – látjuk, hogy az élet értékét Jézus a názáreti házban fejtette ki s hogy a kereszt a szellemi nagyság utolérhetlen s dicsőséges jelvénye; látjuk, hogy a Krisztus nyomában járó lelkek viszik előre az emberiséget: következőleg megnyugszunk Krisztusban s hiszünk benne, ki az élet ura és a lelkek éltetője.

A másik sugár a szívet éri s föltüzel, hogy Krisztust kövessük s a hitet életben kíválsuk. E nagy elszánásra Krisztus szeretete sarkaljon, melyről írva van: „Ő szeretett engem s átadta magát értem.” Szeretett forró, nagy szívvel s szívére mutatva hasonló szívet s szeretetet vár tőlem. Álljunk bele annak az első zöld csütörtöki estének igézetes homályába, melyben Krisztus búcsúzik apostolaitól. Tudatlan, műveletlen, gyöngé emberekhez intézi végső szavait, s kitartásra, hitre, bizalomra serkenti őket. Elmondja, hogy a világ gyűlöli őt s üldözi tanítványait; elmondja, hogy a fanatizmus nem kíméli majd meg életüket s kínjaikból akar Istennek tiszteletet teremteni; figyelmezteti a harcokra, melyeket az élet s az érdek vív, s mindazonáltal biztatja őket, hogy győzni fognak, ha szeretik a Mestert s szeretetében kitartanak. A szeretet képesít majd minket is küzdelemre s szeplőtelen életre; a szeretet és semmi egyéb. A haladást az ész hordozza, az elváltozott korok nézetét és életét az új eszmék szolgálják, de az alakítás, a harmónia, a boldogság a szívből ered. Az ész födözi föl a

villamosságot s hajtja az ember szolgálatába a villámot; az ész hódítja meg a természetet s az indítja meg a fejlődést addig nem sejtett új irányokban; az ész épít vasutakat s komfortos házakat, az nézi a csillagok pályáját s kutatja a szelek útját; de vajon e földön, melyet telefonok, telegráfok, vasutak hálózna be s a házakban, melyeket a modern technika épít, a boldogság s a megnyugvás lakik-e, az már a szívnek alakító, eget-földet, életet-halált, jelen-jövőt harmóniába öntő erejétől s első sorban szeretetétől függ. Sugározza be szívünkbe az Úr Jézus az örök szeretetnek melegét! Kövessük a szeretetnek ez impulzusát, mely imádandó egyéniségéből indul ki, s minket hitre, odaadásra, bizalomra, küzdelemre, törekvésre s tökéletesedésre lelkesít, hogy kialakulhasson bennünk Krisztus hasonmása.

IV. Uram, kihez mennénk ...?!

Ki hódítja hát meg szívünket? Mert sok hatalom vív élet-halál harcot érte! Bizonyára az győz majd, mely a tökéletes s a boldog ember ideálját tudja élénk varázsolni. Csak az győzhet, mely az embert önmaga iránt tisztelettel, hivatása iránt lelkesüléssel s boldogulása iránt biztató reménnyel tölti el. Látni ezt abból is, hogy az emberi gondolat széles e világon nem tesz egyebet, mint teremti... ideális embert. Indiában a brahmin ideál szerint, Görögországban s Rómában a klasszicizmus stílusában. Teremt „szentet” a középkorban; teremti erőteljes alakot szenvedélyből s pittoreszk féktelenségből Caesaré Borgiában; teremti modern individualitást Goethében; teremti a világfájdalom emberét Byronban; regényeiben alakít Werthereket s Karthauziakat mindenféle kiadásban. Íme uraim, az ember utánozza az Istent. Az ember ösztönszerűen megismétli a Teremtőnek szövegét: „teremtünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” Azért teremtett az Isten is *régen embert*, az Ő gondolatai szerint s miután az a régi ember por és hamu, romlás és sár lett, azért tűzött az emberiség szemei elé *új embert* Krisztusban.

Ki lesz hát a versenyzők közt a győztes? Annak ítélem majd oda a pálmát, annak adom át szívemet, akiben a természet intuíciójával s a boldogság vágyának szerencsés ösztönével fölismerem, hogy ez az, ez az, akit keresek; *ez az az igazi, tökéletes, boldog ember!*

I. Ha végig tekintünk a történelmen, szinte megsajnáljuk az emberiséget, mely egyre töri magát s új meg új motívumokat hoz elő érthetetlen pszichológiájának mélyeiből s azok szerint alakít új embert: a fantáziának, az érzékiségnek, az élvezetnek, majd meg az erőszaknak s az észnek emberét; majd hideg, majd meleg, majd lágy, majd meg kemény embert. Nekünk pedig ez mind nem elég; nekünk *isteni ember* kell. Meg van az is. Jertek és lássátok! A szamariai asszony, miután az Úr Jézus bevilágított szívébe, elragadtatásában a kútnál hagyta vedrét s befutott a városba kiáltozván: „Jertek és lássátok az embert, vajon ő-e a Krisztus.” Jertek és lássátok – kiáltom én is – találtok-e valahol jobbat, szentebbet, nagyobbbat? Jertek és lássátok, találtok-e olyat, ki inkább való nektek? Nézzetek bele lelkébe, mely az élet világosságának forrása s térjete szívébe, melyből az élet melege árad s a szerint ítéljetek, amint látni, tapasztalni, érezni, lelkesülni s örvendezni fogtok!

Világosságot, mely az élet útjait bevilágítsa, megnyugtatóbbat, az Úr Jézusnál senki sem gyújtott. Nem értek fényt, amilyen a matematika, fizika, kémia, fiziológia, hanem fényt, mely élni tanít s élni tud. Az élet útja óriási ellentéteknek örvényei fölött vonul el, vagyis inkább, keres utat, mert szeretne elvonulni; de ez az út nem kész, az örvények nincsenek áthidalva. A vándor ember az élet problémái közt úgy áll, mint az eltévedt utas az Alpeselek hegyszakadécai közt; amerre néz, el van vágva útja. Mi lesz belőle? Az élet nem kisebb titok, mint a halál; a bűn s az erény körülötte vívja érthetetlen harcát; az emberi szív a mechanikus szükséges kerekei közt sajog és szenved; szabadnak érzi magát, hogy szolgál lehessen belőle. M. t. uraim! Meneküljenek e problémák elől; fussanak, felejtsek el magukat! Fojtsák el az ember végzetes dicsőségét, saját öntudatukat, élvezetbe! S ha sikerült elfeledni az élet kínját,

„a lángoló kint”, egy időre, majd meglátják, mi lesz önökkel? A megvetett probléma, az elkábított öntudat gúnyos kacajjal áll ismét önök elé; már nem kardot, hanem tört forgat, – már nem lovagként, hanem brávóként üldöz, mert mi is nemtelenül viselkedünk vele szemben. Mint Meduza-arc, mely kővé dermedt, mint Fúria, mely lelket korbácsol, mindenütt nyomunkban jár! A múzeumok csillogó márvány-istennői háta mögül néz ránk; a báli termek kárpitjai közé tolja rémséges ábrázatját; a koncertek édes melódiáiba sipog bele ... s nevet, kacag; neveti tehetetlenségünket! Hiába kergetőztök, bujdosatok, zajongtok; életetek sötétség borong; csend ijeszt; az élet problémája a kétségnek sötétségébe s némaságába öltözködve, a szomorúság gyászfátyolával lefátyolozva ott ül előttetek! Nem látjátok?

Pedig az élet végleg hitvány s tartalmatlan s alávaló nem lehet. Nézzetek arcába! Magán hordozza szülőinek vonásait. Mert jóllehet ideiglenes, de az idő az örökkévalóságból született s örökkévalóságot sürget, – s jóllehet véges, de a végesnek anyja a végtelen; sír utána; nem halljátok zokogását? Vágya is, kínja is végtelen; öröme is az, ha megérti magát. S az Isten könyörült rajtunk s hogy megértse őt mindenki, bölcs és tudatlan, s hogy megnyugtató biztosságra tegyen szert vele szemben az emberiség, az Isten az élet e nagy problémáit egy nagy történeti tényben oldotta meg, mely maga az Úr Jézus Krisztus! „Puer natus est nobis et filius *datus est nobis*.” E tényt ő *adta* nekünk. Mert az Isten nem okoskodik s nem teoretizál. Az Isten nem ír elméleteket az életről s a boldogságról; hanem eleven életet s boldogságot állít a világba mondván: Ez az én szerelmes Fiam, ezt hallgassátok.

Különálló nagy tény ez, egészen isteni. Nem lehet lehozni, kimagyarázni, következtetésekkel előteremteni. Pozitív, isteni jóakarat. Az isteni Fölségnek Motu propriója. Valamint a művész műve egységes gondolat és érzelem; úgy az Úr Jézus csupa ihlet és szeretet. Őt az Isten adta nekünk, s hiába okoskodunk s vonakodunk elismerni, hogy nem ő adta, hanem hogy belőlünk való. Jézust hiába magyarázzuk. A növényt sem értjük meg a földből s az állatot sem a növényből; az ember szellemi világa sem bontakozik ki az ösztönből; hanem mindegyik szuverén isteni tény. Krisztus is tény. E természetfölötti, isteni tényben van megoldva életünk rejtélye. Álljunk bele világosságába s szétfoszlanak kétségeink. Valamint a sötétség a világosságtól foszlad szét: úgy foszlad szét a kislelkűség a nagylelkűségtől, a kétség a biztos nyugodtságtól, a zavar a rendtől, az alacsonyság a fölségtől. Jézus bizonyító ereje, Jézus cáfoló hatalma az ő fölsége, szépsége s boldogsága. Ha csodáitól el is tekintünk, akkor is égbe mered s elnyom az Istenember morális nagysága, melyet közvetlenül érzünk s mely elől el nem zárkozhatunk.

Mily ékesszóló s hatalmas tény ez!

A materializmus történetírója, Albert Lange, művének utolsó lapjain azt írja: disputálhattok kedvetek szerint, okoskodhattok napszámba a fölött, hogy mi igaz, mi nem: a sixtinai Madonna ellen nem támadhattok, szépségét s báját el nem tagadhatjátok; az előtt csak térdelni lehet. Én is azt mondom: disputálhattok a brahminok bölcsességéről s a klasszikus erőszak eredményéről; kutathatjátok, hogy mi jó, mi rossz: okoskodástokkal még sem fogtok kiemelkedni az élet ürességének s ízetlenségének lapályaiból. Az Isten nem így tesz. Ő teremti s tényt mutat: „Ego pono in Sion lapidem.” Mintha azt mondaná: szép, szép, hogy iparkodtok s dolgoztok, de soha sem képzeljétek, hogy ti vagytok az emberiség sorsának intézői. Ti csak napszámosok vagytok! Műveimről én rendelkezem. Az emberiség templomához majd én teszek le alapkövet... majd én ütök le cédrust az élet lagunáiba s én építék rajtuk palotát s tündérkertet; ezt a követ a mulandóság árja ki nem mossa; ezt a cédrust el nem rothasztja, s „más alapkövet senki sem tehet le”, senki ... Én adok nektek Krisztust! Ez az Úr a valóságnak legyőzhetlen hatalmával s az életnek hódító bájával bevilágított mindabba, ami űr, kín, ami mulandóság, enyészet, ami játék s kegyetlenség van az életben. Bevilágított a fáradt szemekbe s biztatta az embereket: „nézzetek és lássátok ... én vagyok! Jöjjetek hozzám, ne féljete; tegyétek meg azt a lépést, mellyel a fölségeshez közeledni szokás:

boruljatok térdre. Az imádandót át kell karolni, de csak a tisztelet s hódolat karjaival lehet őt ölelni. Hódoljatok tehát s imádjatok.”

Tegyük meg tehát, amit az Úr mond: hagyjuk magunkra hatni fölségét, szívjuk lelkünkbe szellemét. Ne csináljunk dogmákat, melyekkel elsáncoljuk magunkat Krisztus eleven benyomásai elől. Ne mondjuk: „Ki legyen e csodálatos férfiú? Hisz csoda nincs, csoda nem lehet.” Ne hirdessük, hogy a csodák a szuggesztióknak s az idegkríziseknek hatásai. Ez a hitetlenség dogmatikája. Mi most nem dogmatikát, hanem történelmet keresünk és kutatunk. Krisztus élete, halála, föltámadása nem elmélet; arról hiába való filozofálni, azt tanúktól kell megkérdezni, kik látták, élvezték, tapogatták.

Igen, Jézus élete isteni tény. Tény volt az első karácsonyi s az első húsvéti szent éj. Tény volt az első nagypénteknek, de az első húsvét-vasárnapnak estéje is; az a lemondásnak éjé, ez a fölvyillant hitnek s a biztos, örök reménynek szent vigiliáját hozta ránk. S mily nagy gondja volt az Úrnak, hogy a húsvét isteni eseménye félremagyarázhatlanul ráerőszakolja magát az emberiségre, s hogy mindenki belássa, hogy Jézus föltámadt! Mindent ettől tett függővé. Elismerést, hitet, bizalmat, szeretetet tönkremenni engedett; megengedte, hogy a Golgotha szikláján hajótörést szenvedjen minden, ami személyére vonatkozott; megengedte, hogy tanítványainak szívében is elhervadjon a remény s úgy beszélhessenek: „nos autem sperabamus”; megengedte, hogy apostolai lelkére is ráboruljon a hitetlenség éje s az elszánt Tamásnak ajka adjon annak kifejezést: „ha nem bocsátom kezemet oldala sebébe s ujjaimat nem eresztsem kezeinek s lábainak sebhelyébe, nem hiszek.” „Non credam!” Messiás, ez a te ítéleted!

S a Messiás elítéltetett, meghalt; dicsőségét a keresztt borzalma, – hírnevét a gyalázat, – életét a halál, – testét a sír nyelte el s csend lett, az enyészet csendje. Zűrzavar lett a világban újra; kísértett az emberiségben a lelkek káoszának némasága. „Sötétség lett a mélység színén” s a reménytelenség lelke lebegett a vigasztalan erkölcsi világ fölött. De nem sokáig; mert íme a halálból, a síri éjből kikelt az új teremtés világossága. „Legyen világosság,” mondotta az Úr újra. Legyen rend, szépség, öröm, élet az üres, pusztta szívekben s ez a világosság én leszek, én „a föltámadás és az élet!” S a világ azt felelte: Credo, credo!

E Messiásnak, ki így bizonyítja be isteni küldetését, e Messiásnak, ki tényekkel beszél, mindent hiszek; hiszem a bűnök bocsánatát, a test föltámadását s az örök életet! Hiszem az engesztelő kereszthalált s a belőle való életet! Hiszek, mert másképp nem tehetek. Kinek higgyek, ha neki nem hiszek? Az utolsó vacsora termében állok s a búcsúzó Krisztus szavát hallom: „ha nem volna így, megmondtam volna nektek! Higgyetek bennem s tartsatok ki híven nálam. Ismétlem, ha nem volna így, megmondtam volna nektek! Én fölálodom magamat értetek; vérem áldozati vér lesz; az irgalom s a szeretet új szövetségét kötjük meg benne; ne felejtsetek azt el soha! Íme az én testem, mely tiértetek adatik ... Íme az én vérem, az új szövetség áldozati vére, mely tiértetek ontatik ...!”

Így beszél Krisztus akkor, mikor búcsúzik azoktól, kiket szeretett! Szeretettől ihletett és sugalmazott beszédjére mi lehetne egyéb feleletem, mint az, hogy „Credo, credo”; hiszek Uram mindent, amit mondasz; ez az én feleletem! „Credo, credo”, ez bűbájos ígém, s e szóra napsugár, béke s megnyugvás száll lelkembe; érzem, hogy a világosság fia lettem.

II. Krisztus azonban nemcsak világosság, hanem *éltető s boldogító erő*, maga a meleg élet.

Óriási különbség van tudni, vagy akarni közt egyrészt s átélni s átérezni közt másrészt. Valaki tudhatja, hogy mi az erő, a béke, az öröm, – akarhat is ilyesmit; de a tudás az észnek száraz folyamata s az akarás a lelki erőnek esetleg lendületlen kilépése; de mennyire van ettől az élvezet, az átélt béke, az édes öröm? Ki adja ezt meg nekünk? Ki teremti meg ezt a meleg, mély valóságot? Ó, kiad életet? Nem definíciót, nem képet, nem elméletet; hanem életet!

„Chi darà alla meschina la sua felicità?”

Van erre is elég vállalkozó. Törekvéseik két főirányban haladnak; némelyek a léleknek *küszködő, harcias, törtető irányzatában, mások gyengéd, tűrő, szánakozó, érzelmes lelkiületében* keresik az emberi lét harmóniáját s benne a boldogságot. Egyik részük csak az érvényesülő erőt tiszteli s megveti a gyöngédséget s a szánalmat – a másik szétfolyik érzésben s mellőzi a harcot. Az európai ember a harcnak, a törtetésnek típusa; Ázsia pedig a fantáziának, a türelmességnek s engedelmességnek hazája. A brahmin bölcs a fantáziának embere; lágy, mint az indiai flóra, mely buján hajt s termékenységevel nem bír; a brahmin sem bír fantáziájával, mely ellepi metafizikáját s rendszertelen gondolatok őserdőjévé változtatja filozófiáját. – Az európai ember a törekvéseknek, újításoknak, az érvényesülésnek típusa, kit az egoizmus megtéveszt s szívtelemné s keménnyé tesz. – A kereszténység pedig ezt a két irányt egybeköti. *Krisztus Urunk az erényt a gyöngédséggel, az erőt a bensőséggel, a lágyságot az erkölcsi tökélyvel párosítja; az egyéni érvényesülést egybefűzi az irgalmasság gyakorlásával s a küzdést a gyöngéd szánalommal.*

Melyik irány lesz hát e mérkőzésben győztes?

Az, mely békít, s örömet teremt s amellet nem dekadenciára, nem lemondásra, hanem törtetésre nevel. Már pedig arra nem akadunk sem a *brahmin bölcsességében*, sem a *klasszikus ember világnézetében*; azt nekünk csak az Úr Jézus kegyelme adja meg. Sokszor kértem, hogyan is lehetséges az, hogy a keresztény Európában valaki a buddhizmusért lelkesüljön, mely az önelhagyásnak, a renyhe kontemplációnak, a világgal nem bíró türelmességnek religiója? Ó, akik ezt teszik, azok Krisztust még nem ismerik; azoknak azt kell mondanom: maradjatok nálunk, ne menjetek Indiába! Tekintsetek föl Krisztusra, aki hirdeti: békét is, harcot is! Békét a jóakarató embereknek, de az akaratot jóvá harc és törekvés neveli!

Békét s megnyugvást ígér az Úr, mely meghalad minden észt s melyet az ember akkor ér el, ha átadja magát neki s mindenek fölött szereti azt, kiben örök boldogságát keresi. Békét s megnyugvást ad az Úr mindenkinek, ki a bűnt szívből utálja, s a nyolc boldogság hegyén fölfelé iparkodik, meghallani és megérteni a Mester szózatát. Tudja az Úr, hogy az ember a békét s örömet, s nem a munkát és megfeszülést keresi, s ezt nekünk rossz néven nem is veszi; de ránevel minket arra, hogy belássuk, hogy a békéhez kard s az örömhöz áldozat kell. „Non veni pacem mittere, sed gladium,” – nem békét, nem a türelmességnek s önelhagyásnak békéjét hirdetem; hanem harcot akarok. Csakhogy e harc megbékít s fölemel mindenkit. Fölemeli az embert az állat fölé, az akaratot az ösztön fölé, a lelket a test fölé. Fölemeli a társadalom rétegeit is az élet nemes élvezetére, a jogok s javak egyenletesebb birtokába. Eltűnnek uralma alatt a helóták, páriák, tsandalák s csak testvérek állnak szemben egymással. Nála csak egy „race” van, s aki nem abból való, az a romlás gyermeke; az az egy „race” az Isten fiainak nemzetsége!

Párhuzamba állítható-e ez a világot átalakító kereszténység a hindu bölcsességnek türelmes kegyetlenségével s szenvedő renyhességével? Nem, nem! No akkor szívünknek nem Buddha, hanem Krisztus kel!!

S mi lesz a *másik irányzattal*, mely nem tűrni, hanem élni s élvezni akar? Az európai ember előtt rokonszenves az életörömnél, az élvezetnek filozófiája; ő szívesen fogadja a latin költő fölszólítását: „coronemus nos rosis” s a franciának vigaszát: „après nous le deluge.” Máskor meg a munka s a hatalom himnuszát zengi s kiindul a világ elfoglalására s az elveszett paradicsomnak megalkotására. Nem szükséges különösen nyomatékoznom, hogy élet a javából, édes béke s mélységes öröm nem fakad sem az egyik, sem a másik nyomon.

Nem fakad az igazi öröm az élvezetek nyomában, mert nincs bennük erő, tartalom és örökkévalóság; pedig e nélkül minden szomorú és kietlen, ami a halhatatlan s isteni lélekhez közeledhetik. Kimondhatatlanul bánatos és szomorú arccal néz rá ez az üres, sivár öröm s szinte nem bíz benne, hogy a szellemi lélek át ne lásson rajta s azért álarcot ölt; mosolyog, pedig fanyar a szájíze; bájt ölt, pedig belső diszharmóniát hordoz magában s ó a szegény

lélek, az éhes, mohó ember fölül neki. Szenvedélyessége nem pótolhatja a belső erő hiányát s az ember elszegényedik, ha az élvezetek szikes talajába hinti az élet arany magvait. Szomorúság, szegénység, erőtlenség a világi élvezetek napszámosainak öröksége! Hogy is kereshetnők az élvezeteknek cukros s hamar erjedő vizeiben az élet csíráit, s azokat a motívumokat, melyek világokat tudjanak emelni? Honnan venné magát az élvezet álomlátásaiban az erkölcsi fölség új meg új kinyilatkoztatása, mely a végtelen Istent tisztelni s hozzá áldozattal járulni buzdítson? hogyan dagadjanak meg acélos karokká az élvezetben ellágyult tagok, karokká, melyek a világ zivatarjaiban nemzeteknek kormányrúdjait tartásák? Mi építsen az elpuhultságban gátakat az önkény s az erőszak hullámai ellen? Mi emelje az egyént, mi töltse ki tartalommal az életet, mi adjon értéket és súlyt a törekvéseknek, mikor az érző idegek rezgése s a kedélyhangulatok játéka az élet célja és öröme?

Ó mily üres s erőtlen még az az élet is, melyet az élvezetek kellemes mértéke, jó egészség, fényes tehetségek, szerencsés temperamentum, s amellet fényes pálya, hír, dicsőség s gazdagság kísérnek végig! Mily üres! Látjuk azt a modern kultúra típusán s eszményén, magán Goethén. „In meinen 75 Jahren – mondja Eckermannak – habe ich keine 50 Tage wahren Behagens verlebt.” 75 év alatt nem töltöttem el igazán boldogan 50 napot sem! Vajmi szerény boldogság s szerencse, mely 50 napot nem tud megaranyozni!

S hány modern ember mutat az életnek ez ideáljára s vágyik mohó szívvel csak a morzszak után is, melyek a weimari pátriárka asztaláról hullnak! Hány Lázár kullog a szerencsés s nagynak mondott embernek háza körül; hány ül le éhesen küszöbére s sűtkérezik szerencséjének sugaraiban s éldeleg az édes verseken s a csengő harmóniákon, melyek ajkáról áradnak. Pedig borús és felhős ott a magas égbolt; Faust kételyei borongnak rajta s Goethe maga Krisztushoz utasította tisztelőit, midőn néhány nappal halála előtt ezeket mondotta: „Mag die geistige Kultur nur immer fortschreiten, mögen die Naturwissenschaften in immer breiterer Ausdehnung und Tiefe wachsen, und der menschliche Geist sich erweitern wie er will, über die Hoheit und sittliche Kultur des Christenthums wird er nicht hinauskommen.”

A *munkával sem* tölthetjük ki lelkünkben a tátongó űrt; az sem pezsdítheti föl izgalmával s a föltalálások s fölfödözések lázas tempójával az életet. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben még sokat, mondhatom egy új világot reméltek a lázas munkakedvtől; mindenütt zengett a munka himnusza. Azóta a reménység elhalaványodott; a himnusz már nem cseng oly szenvedélyesen s szaporodnak azok, kik énekelni nem akarnak, kik a tombolok elé állnak s mondják: „Munka, munka s megint munka, mire való ez az erőlködés s ez a szomorú kényszer? Fejlődés, haladás kell nektek s ugyan hová fejlődjünk s mennyire haladjunk? Elérünk végre is egy fokot, megmásszuk a kultúrának szédítő magaslatát s azután? Azután visszafelünk, s a hűlő, jégbe fagyó világ hátán az utolsó eszkimóval kiadja majd az emberiség a maga égbetörő, de a kietlen földre visszahulló lelkét! Az utolsó vízcseppel megfagy a nagy törekvéseknek végső reménysége; jégvirággá lesz a babér s röggé a küzdelmeknek összes vívmánya! Az égbe törtünk, de a földön maradtunk, mert az utat az égbe el nem találtuk. Titánok lettünk, harcoltunk az Isten ellen s a földön akartunk saját erőnkéből paradicsomot teremteni; de harcunk komédia lett, nem isteni komédia, hanem nevetségesen emberi. Mily teljes csőd! Mily szívtelen s kegyetlen eszeveszettség, melyben elvész minden motívum a jóra, minden kedv a küzdelemre, minden kilátás a boldogulásra! Minek élünk, küzdünk, törjünk hát előre? Minek? Jég, fagy, éj... semmi; ez vége mindennek!”

S miután a lélek természetes ösztöneinek erejével elborzadtak a semmiségtől, *emeljék föl szemeiket megint az Úrra*, a mi Urunk Jézus Krisztusra! Tárják ki lelküket e fuvalomnak, mely az evangéliumból leng felénk s élvezzék az élet lüktetéseit, melyeket az Isten kegyelme indít meg bennünk.

Óh mily élet, mily öröm, mily lendület szállja meg itt a lelket! Hogy nő szárnya, hogy emeli a lelkek árama! Nézzék azt a lágy, zsongó, édes érzést, s azt a meg nem fogyatkozott, sértetlen erőt, mely a tiszta lelkeket átjárja, kik Isten gyermekeinek érzik magukat! S ismét tekintsék meg a penitenciának azt a zivataros fájalmát, mely végig szánt az elbukott, de bánkódó lelkeken; mely mint a tavaszi szél megzörget minden fát, minden bokrot, minden ágat; mely tisztít, ébreszt s álmot s halált nem tűr! Tekintsék meg azt a törekvő lelkületet, mely a közönséggel be nem éri s mindenütt a jobbat keresi, a rosszat üldözi; mely gyarlóságait bevallja, nyomorúságát nem szépíti; mellét veri s bízik, hogy az Isten megsegíti! Hasonlítsák össze virágzó ifjúságunkat, a törekvő nemzedéket s az erény hőseit azokkal a lemondó, pesszimista Jeremiásokkal, kiknek kezei közt elcsenevész az akarat ereje s elhervad az egyéniség. Mire való hát akaratuk s küszködő ösztönük, ha lemondás s elfanyalodás a világnézetük? Minek adta nekik mindezt az Isten? Akaratot tetterő nélkül gondolni, annyit tesz mint napot fény- s hősugár nélkül képzelni; akarat öntudat, s szabadság nélkül, annyi mint szem világosság, annyi mint kopolyú víz s tüdő levegő nélkül; érthetetlen s céltalan!

A lét ez ellenmondásai közt csak kín és kétely, kedvetlenség s undor lakhatik; de boldogság bizonyára nem!

Ó mi más életet, mily lelket lehel a szent kereszténység, mely az embert összes erőiben s tehetségeiben kifejleszti s neki csak egy éneket dúdol, bölcsődalul s búcsúztatóul egyaránt, éneket a teljes, gazdag, tökéletes életről. Mi más az a kereszténység, mely az embernek szívébe békét önt, s beteljesíti rajta a szentírás szavát: kiárasztom rád békémet, akár csak a partjaiból kilépett folyamnak vízárját s örömeket adok neked, nem az öntudatlan filozófiának, nem a magát nem értő létnek kínját, hanem a szeretetnek s a mennyországot önmagában hordozó szívnek boldogságát. Magadban hordod majd a mennyországot. Nem karikázol, mint a lepke virágról-virágra, nem mint a méh ágról-ágra, hogy koldulj mézcseppeket; nem, mézédessé teszem belsődet. Forrást, az életnek eleven vízforrását nyitom meg szívedben; ettől zsendül majd föl lelked; ettől jön meg kedved a jóra, a harcra, a törekvésre; ettől lesz örömed. Öröm, mely enyhít s szomjat nem kelt. Ábrahám szolgája Agar, víztömlővel ellátva indult neki a pusztának; de a víz csakhamar elfogyott s a haldokló gyermek mellett köre ülve sírt a szintén eltikkadt édes anyja. A világ örömeinek képe! Nem tömlővel fölszerelve küld ki téged az Isten a világ pusztáiba, hanem eleven vízforrást fakaszt saját szívedben, mely ki nem szárad! Bízzál benne! Valamennyi Borgiánál, Goethénél, Byronnál boldogabbá tesz téged egyetlen tekintetével!

Jöjj, jöjj tehát Úr Jézus! Légy örömünk s életünk! Nevedre írjuk reményeinket, sőt magát lelkünket! Engedd, hogy evangéliumod legyen világosságunk s hogy kegyelmeid legyenek életelveink minden jóra. Akkor megvalósul majd Leibniz szava, aki mondja: „Meg vagyok győződve, hogy megjön az idő, mikor papok, orvosok, tanárok, természettudósok, hivatalnokok, ügyvédek egyesülnek, hogy az öntudatlan kereszténységnek erejét öntudattá fejlesszék s a tengődő életnek ürességét bensőséges vallásossággal kitöltsék.” Ha minél többen leszünk, kik így érzünk, akkor beáll majd az a megsóhajtott korszak is, mikor az alélt kereszténység újjászületését üli.

V. Az Isten országa

Mélyen tisztelt Uraim! Az Úr Jézusnak egyik legnagyobb dicsősége, hogy tanát evangéliumnak, jó hírnek hívják. „Jó hír!” furcsa szó! Meglepő, érdekes elnevezése annak, amit a Megváltó a földön végrehajtani, amit teremteni akart. „Jó hír”, nem tan, nem filozófia; hír egy nagy tényről, egy nagy eseményről! Jó hír minden embernek; jó hír a hindu bölcsnek, s a kínai materialistának, jó hír a szarmata vadásznak, s a szkíta nyilasnak, jó hír a germán barbárnak, a római imperatornak, s a görög művésznek egyaránt; jó hír minden kornak s

kultúrának, minden civilizációnak. Ez a jó hír az „Isten országából” való hír! Emberek, figyeljetelek, „elközelgetett az Isten országa.” A próféták ezt az Isten-országot emlegették, Keresztelő Szent János hirdette; de azzal a bámulatos nyomatékkal, azzal a hódító bizonyossággal eddig még senki másban nem lépett az föl, csak az Úr Jézusban. S az emberek, kik e hírt vették, öntudatlanul is azt érezték, hogy ez az, ez kell nekünk. Van sok hatalom a földön, mely az embert gyöttri; gyöttri a bűn, a rossz, a kín, bánat, halál, szomorúság, gyötör a szegénység és szolgaság; csordák vagyunk s a világ hatalmasainak ostorosai önkénykednek fölöttünk; önzés s önkény fog járomba; igazságtalanság, kegyetlenség zaklat. Érezzük, hogy ez a világ, nem az Isten országa; ugyancsak jó hír tehát az nekünk, hogy elközelgett az Isten országa. Az Isten országa a boldogság országa, hol nem lesz bűn és baj; az Isten országa a megváltás, a megszabadulás a rossztól.

A világ megváltást várt, megváltást a nyomorúságtól. Jézus odalépett eléjük s mondá: én megváltlak titeket! Én megalapítom azt az országot, mely a nyomorúságot legyőzi, mely kiemel titeket a bűn, az enyészet, a halál, a szenvedés hatalma alól s az Isten fiainak szabadságába állít titeket! Csatlakozzatok hozzám.

M. T. Uraim! S ugyan hol állította föl az Úr az Isten országát? Hol, merre van az az ország, melyben az ember nem prédája a bajnak s a szenvedésnek? Hol van az a boldog világ, melyből az önkény, az önzés, a zsarnokság, a kegyetlenség száműzetett? Ország, melynek polgárai fölszabadultak a szenvedés, a betegség, a halál alól? Hol van? 1900 év múlt el azóta; harcok és küzdelmek története! Talán az Isten országának évszázadai voltak azok, az erény s a boldogság ihletével, az édes, szép élet varázssával? Nem dúlt-e ez 1900 évben is harc és kegyetlenség? Hiányzott-e belőle panasz, könny és keserűség? Építettünk, teremtetünk, haladtunk sokat; de elértünk-e már mi ez idő szerint az Isten országába? s egyáltalában ez volt-e az az ország, melyet az Úr kilátásba helyezett, s melyet ő hozott?

M. T. Uraim, kérdezzük az Úrtól: Uram, hol a te országod?

Az Isten országa nem föld, hegy, tenger, folyó, szirt; nem kultúra, jog, társadalom; nem politika és hatalom, hanem az Istent szerető s vele bensőségesen egyesült lélek világa. Szeretni az Istent, mint Atyánkat s úgy rendezkedni el vele szemben, mint aki érzi, hogy gyermeke. Az a mély meggyőződés, az az uralkodó érzés, hogy ő a mi szerető, gondviselő Atyánk; az a megnyugvás, hogy hozzá simulva az ő erejével mindent legyőzünk; az a béke, melyet az Isten szeretete fektet szívünkbe; az így hangolt belső világ a legnagyobb tény, a legédesebb élvezet, a legnyugodtabb öntudat, melyet átélni lehet; Uraim, ez az Isten országa.

Az ilyen lélek fényes és boldog. Az Isten szeretetének s a maga méltóságának sugárzásában tündöklük; élvezi azt, ami a legédesebb; a karácsony-éj glóriája tükrözik s édessége érzik meg rajta. Érti az angyali éneket: pax hominibus bonae voluntatis. Az apostol is mondja: az Isten országa erény, béke, és öröm a Szentlélekben.

Mások az Isten országát másfelé keresték. Azt gondolták, hogy az Úr Jézus országa a világtól való elfordulásban, a pusztákba való elvonulásban s a szőrzsákban keresendő s Schopenhauer úgy véli, hogy az Evangélium legéletrevalóbb vonása a világ gyűlölete. Elfordulás, elvonulás, gyűlölet nélkül bizonyára nem esik meg lélektisztulás; még kevésbé lehetséges lelkesülés és lélekizzás, de az Isten országának ezek csak sövényei, nem virágai. „Weltflucht”, a pusztaság s a szörkámzsa nem tartozik hozzá, vagy ha valaki kámzsát húz, ám rajta, de azután énekeljen. Volna-e valakinek kifogása Assisi Szent Ferenc világgyűlölete ellen? Gyűlölte az alacsony, a nemtelent taposta s szeretete minden virágból az Isten szeretet mézét szívta; a zsarnok világát, a kedélyében földúlt ember világát, a sötét lelket, a kihűlt szívet gyűlölte: békét s szeretetet hirdetett s szegénységében ki akarta oktatni az embereket, hogy mint kell a legutolsónak is szabadnak lenni a járomtól s élvezni az igaz életet. Gyűlölni a szétdúlt, a meghasonlott, az elsötétült, a szeretetében lehűlt világot, ő, azt szabad, szabad a szebb, a boldogabb világ szeretetéért!

Mások az Isten országáról csak akkor tudnak nagyot gondolni, ha azt buddhizmussal azonosítják, mely a megtagadást mint az élet letörését s elfojtását tiszteli s nirvánába vágyik. De nincs igazuk; mert az ember nem „fonnyadó virág” s az élet nem „lángoló kín”, legalább is nem az az Úr Jézus érzései szerint s azért az élet letörése s az öröm elfojtása sem életprogram; az Isten országa nem nirvána. Az ember vágyik; a vágytalanság tehát nem az ő hazája; az ember akar; az akaratról való lemondás tehát nem az ő ereje! Hogy lehetne az erő kloroformozása az élet célja? Bizonyára ez nem az evangélium, ez nem az Isten országa! S ezek mégis mind az evangéliumból érveltek; az evangéliumból olvasta ki mindegyik a maga Krisztusát s az Isten országát! Az egyik világgyűlölő aszkétának nézte Krisztust, a másik kolduló barátnak; emez sötét, örömtelen embert, amaz elvonult, zárkózott remetét látott benne. S mindig az írásra hivatkoztak s hajtogatták, hogy ezt az írás mondja.

Krisztus kemény, világgyűlölő ember volt, mondják, ki is beszélhetne különben úgy, mint ő beszélt: Ha szemed megbotráncoztat téged, vágd ki s vedd el magadtól, mert mit használ az embernek, ha két szeme van ugyan, de a gehenna tüzeire vettetik? Ha karod vagy lábad megbotráncoztat téged, vágd el s vedd el magadtól, mert jobb bénán vagy csonkítva bemenni az örök életbe, mint két kézzel s két lábbal az örök tűzbe! Aki hozzám akar jönni, gyűlölje atyját, anyját, feleségét, testvéreit, különben nem méltó hozzám!

M. T. Uraim! Igaz, az Úr Jézus ezt mondta; de csak az isteni retorikának félreismeréséből vetemedhettek Jézus lelkének meg nem értői az imént jelzett túlzásokra, mint ahogy minden nyilatkozatot egyoldalúan s kizárólagosan lehet magyarázni. Pedig az Úr Jézus nem volt rideg; ő engedte megkenni fejét, s megengedte Magdolnának, hogy megcsókolja lábait! Ki gondolhatta az ember fiát világgyűlölőnek, azt, ki oly szívesen tér be Mária és Mártához Bethániában, azt, kinek első útja tanítványaival a kánai menyegzős házba vezetett, s ki maga fölpanaszolja, hogy János nem evett s íme azt mondogatták róla, hogy ördöge van, az ember fia pedig iszik s eszik, s íme reá is azt fogják, hogy sötét ördöge van.

Mások azt gondolják, hogy az Isten országa világreform, melyben az Úr Jézus megrajzolta a jogrendnek s a társadalmi szervezetnek ideális körvonalait. Azért voltak szociológok, kik az evangéliumból akarták kiolvasni a társadalmi kérdés megoldását. Ezek is tévedtek! Az evangélium nem szociális program. Az evangélium nem akarhatta megkötni a fejlődést; nem akarhatta az osztályok harcát, a társadalmi rétegek elhelyezkedésének folyamatát megkötni, s azért Krisztus nem azonosította magát s az Isten országát sem az imperializmussal, sem a patriarchalizmussal, sem a királyságokkal. Ideillik igazán, hogy „regnum meum non est de hoc mundo;” az én országom nem politikai állam. Ha azt akarta volna, szervezte volna a nemzetet s el nem megy, hanem köztünk marad, hogy tekintélyével a világ fejlődését mindannyiszor a helyes kerékvágásba zökkentse. A világfejlődést megkötni nem lehet; az a tudományok, találmányok, s a néprétegek mozgolódásának s öntudatra ébredésének funkciója; e problémát csak harcban s küzdelemben lehet megoldani.

Az Isten országa nem abban áll, hogy mindenkinek legyen kenyere, háza, földje, jóléte a földön; az Isten országának hirdetőjére nézve ez, „tedd, hogy e kövek kenyerekké legyenek”, kísértésszámba jött. A megváltó Isten-ige nem a kenyér! Igaz, hogy az isteni Megváltó a boldogulásnak alapjait megvetette s irányait kijelölte, mikor az igazi testvériséget s az emberi méltóságot kihirdette; de azután elment az égbe, elhagyta a csatatér, melyen emberi gondolatok küzdjenek, tervek érvényesüljenek, a régit lerontsák, az újat megteremtsék, hogy ez úton a jobbat megtalálják; az Isten fia nem jött szociálpolitikát csinálni.

Annyira igaz ez, hogy mások ismét ez alapon emelnek kifogást az evangélium ellen, mondván: nincs neki fogalma a munka erkölcsi értékéről s nem méltányolja a munkának ideiglenes bár, de emberi föladatait. Csak az égre mutat, hogy „quae sursum sunt, quaerite”, s oda veti a világot az elnyomorodásnak s elszegényedésnek prédájául. Szegénységért rajong; a szegénység énekeit hangoztatja, s az emberiséget cigánysátor alá telepíti, mert „nincs itt maradandó városa.” Ezeknek sincs igazuk. Jézus ács volt, de a munkától az emberiség

boldogulását nem várta. A munka szükséges; áldásait szívesen fogadjuk; de lelki világunkat ki nem tölti. Valamennyi kategóriája messze elmarad a szívnek békéltetésétől; pedig az Üdvözítő békét jött adni minden gazdasági rendszerben s minden termelési fokon álló embernek.

Hozzájárul, hogy a zsidók a Messiástól Izrael országának megalapítását várták; azért kérdezik: vajon most állítod-e vissza Izrael országát? Most szabadítod-e föl népedet a római iga alól? Nem, nem teszem. Pedig kérhetném Atyámat s 12 légió angyalt adna rendelkezésemre. Királlyá akartatok választani, de én a hegyre futottam; babért, koronát, kardot nem akarok, mit csináljak vele? Igaz, hogy pálma-vasárnapon Izrael királyaként vonult be, de hevenyészett diadalmenetéhez sietett mindjárt kommentárt fűzni, s megadta azt négy nap múlva, midőn Pilátus kérdésére „király vagy-e te?” feleli: Igen, de az én országom nem e világból való. Az én királyságom nem darab föld, nem szociális reform, nem politikai program.

De hát lépünk bátran az Úr elé s kérdezzük: ha a te országod nem királyság, nem hatalom, nem politika, nem pénz, nem jólét, hát akkor micsoda? S az Úr egy páratlan kijelentéssel igazít majd el minket, mondván: Az Isten országa bennetek van. Az Isten országa nem szír, görög, latin népélet s államszervezet; az Isten országa nem rabszolgá-, nem jobbágy-, nem bémunkás-termelési rendszer; az Isten országa nem deszpotizmus, nem imperializmus, nem feudalizmus, vagy demokrácia; az Isten országa bennetek van. Mi lehetne ugyanis az Isten országa egyéb, mint a lélek, az érzés világa, ahol Isten az Úr! Mi lehetne az más, mint a meggyőződés, a hit, a remény, a megnyugvás nagyhatalma, mellyel legyőzünk mindent, ami ellenünk van s beleéljük magunkat a szeretetnek boldogító öntudatába, mely az Úrhoz fűz?

Hallgassák meg azokat a gyönyörű példabeszédeket, melyekben Krisztus rámutat az Isten országára!

Hasonló a mennyek országa a földbe rejtett kincshez, melyet ki megtalált, mindenét eladja, hogy azt a darab földet megvegye s a kincset megszerezze! Ez a rejtett kincs az Istenbe vetett hit s szívünk szeretete; e lelkületért mindent oda kell adnunk; csak aki mindent odaadott ez öntudatért, hogy az Isten az ő atyja, az bírja s élvezi.

Ez az a kincs, s több ily kincs nincs! Én magam, lelkem nyugalma s örök reményem s bízó, gyermeki érzületem, ez az én kincsem! Ezt nem adom semmiért. Hiszen szememet sem adom semmiért a világon; mit nekem a világ, ha én vak vagyok? Inkább koldulok s látok, mert ez az élet! Íme nagyobb az én kincsem mint amennyit az egész világ ér s az én magam vagyok, ha ez öntudatban élek. Ez az öntudat az Isten hatalma s diadala bennem. Nem adhatom azt oda pénzért, sem élvezetért, sem dicsőségért; aki odaadja bármiért, az nem hordoz mennyországot magában; csak annak van mennyországa, aki hitéről s szeretetéről nem mond le semmiért. Ez egy imperátori lélek öntudata; isteni érzés!

Tovább megyek. Hasonló a mennyek országa a tíz szűzhöz, kik között öt okos s öt oktalan van s kik éjjel várják a jegyest. Virrasztanak mindnyájan, de olajról lámpájukban nem gondoskodnak egyformán s azért csak az égő olajmécsű leányok kísérik a jegyest a menyegzős házba, a többi künn reked. Tudják-e m. t. Uraim! mi a mennyek országa? A mennyek országa vágy, törekvés, megfeszülés, virrasztás ... egy folytonos, szent vigília! Aki az élet éjében várja az örök örömet, a szebb nap hajnalodását, az mennyországot hordoz magában; aki azt nem várja, annak nincs mennyországa; hát mije van akkor? Akarnak mennyországot? Várjanak, vágyódjanak, reméljenek, törekedjenek; hiszen az élet nem kész, nem befejezett; bizsereg Önökben az örök élet tavaszának érzete; érzik, hogy sötétben állunk, s világosság után epedünk.

Így folytathatnám végig a parabolákon az Úr Jézus gondolatának kifejtését; de fölösleges erről többet mondanom, hiszen eléggé értjük, hogy az Isten országa szellem és lélek és élet! Az Isten országa hit, megadás, bizalom, remény s az Isten gyermekeinek öntudata. Az Isten

országa a meggyőződés lelkünk végtelen értékéről: Lelketek minden, több mint a világ! Ez mennyországok, koszorútok, királyi palástotok; e hitben királyi lelkekké váltok, s a többi hozzáadatik nektek. Az egész világot e hit által megreformálhatjátok. Politikát, munkát, társadalmat, erkölcsöt, életet, mindent; csak leheljétek bele királyi, sőt isteni öntudatokatok lelkét!

S tényleg e tengely körül fordult meg a világ! A valóság nyomorúságában, az elszegényedés kínjaiban, a népzüllés atomjaiban rámutattak a kincsre. Barbárok, plebejusok, fáradt emberek, gladiátorok, rabszolgák, nyugtalan hatalmasok: bennetek van az Isten országa; becsüljétek, szeressétek lelketeket!

Ezt a szellemet leheli az Evangélium, ez az a tavaszi lehelet, melyet az élet tengerén túl fekvő boldog világ lehel ránk! Ez az a Szaszafras-z-illat, mely az örökkévalóság tengere felől leng felénk s halhatatlanságról regél. Ez öntudat nyomában gyúlt ki a lelkek szeretete; Krisztus gyújtotta e tüzet. Szikrái szétpattannak, tüzes csóvái szétrepkedtek a terjedő kereszténységnek égboltja alatt s apostoli lelkeket gyújtottak meg. Kiléptek a szent szeretetnek e fanatikussai s lelkeket kerestek. Az emberek szemeiben látták izzani a halhatatlan szikrát, elnyomorított ajkukon látták égni a boldogság szomját, akár a Caesar tógája, akár a rabszolga zubbonya takart egy dobogó szívet, ők e nyugtalan orgánumnak lüktetésében az örök élet vágyának ritmusát vették ki!

Hallják Xaveri Szent Ferenc apostoli lelkének imáját: „animas, animas, da mihi animas!” Ugye félrebeszél ez a lázas lélek, ugye álmodik? Hagyják el, az effajta mind félrebeszélnek nekünk hideglelkű embereknek, tulajdonképp pedig mind az evangélium nyelvét beszélik. S ugye álmodnak? Igen, álmodnak s álmukban látnak országot, hol faj, nyelv, rang, osztálykülönbség nélkül a boldogság egyenlőségében találkoznak a testvérek! S míg az meg nem jön, addig dolgoznak s mentenek. Fölszedik a városok kövezetein a ronggyá tépett lelkeket; összegyűjtik a gyárakban, a bányákban az elcsigázott embereket; nevelik az elhagyatottakat s felélesztik a pislogó reménység mécsvilágát a tévedezőkben!

Ennek a mennyországnak boltja alatt született meg az ember! A végtelen tisztelet az emberi élet s az emberi lélek iránt, a küszködő létnek nagybecsülése adta meg az emberiség haladásának föltartóztathatlan lendületét. Lélek, szellem érintette az emberiséget, s fölébredt s megérezte, hogy ez kell neki, ezt várta! Krisztust várta s a mennyországot!

Ha igaz, hogy az az igazán nagy ember, ki a szenvedő emberiség erkölcsi világának lenyomott színvonalat akár csak egy milliméterrel is emeli, ó, akkor boruljunk le az Úr lábaihoz s rakjuk oda elismerésünk koszorúit; mert értékünkre, az elásott kincsre, ő mutatott rá; öntudatunkat, a világ mérlegére téve, kincsnél s aranynál ő becsültette többre, s nyomorúságunkban is isteni méltóságot ő födőzött föl bennünk, s megosztatta a páriával az imperátor borostyányát.

Senki sem emelte még föl az emberiséget úgy, mint Krisztus. Nem a klasszicizmus, nem a filozófia, nem Kant kategorikus imperativusa, sem Nietzsche delíriuma! Higgyék el; de mit mondok, hogy higgyék? hiszen látják! Kegyetek érdeklődnek nagy férfiak gondolatai s világreformtervei iránt. Önök olvassák Tolsztojt és Dosztojevszkijt; ugyan kérem, olvasták-e már az evangéliumot? Olvassák azt is s nem fognak szűkölködni gondolatokban s mindenekelőtt megnyugvásban s békében. Az igazság szerint megreformált klasszicizmus, a keresztény tökéletességig emelkedett imperativus, a Krisztusért égő pátosz leng majd kegyetek felé az evangélium lapjairól s a világtörténelem szolgáltatja hozzá az igazságot kiemelő nagyszerű távlatokat. A Palatinus márványpalotájában találkoznak majd Sebastianus tribunussal, a transtiberisi insulákban Anicia Caeciliával, Domitián stádiumában Ágnessel, lent Catania kertjeiben a görög Agathával, túl a tengeren Carthagóban Ubia Perpetuával; csupa klasszikus vér, klasszikus arcél. Ez arcokról s e lelkekről leolvassák, hogy az Isten országa szellem és élet, olyan szellem és élet, amelyet politika, hatalom, művészet, filozófia nem teremtett. E gyönyörű alakok mind a belsőbe mutatnak, mintha azt mondanák: ott

keressétek ... ébredjétek öntudatára éltetek végtelen értékének! Bármik legyetek, bárhol lakjatok, higgyétek, hogy az Isten országa nincs a márványteremhez kötve, s hogy nincs száműzve a taposott földű kunyhóból; bennetek van az Isten országa, bárhol legyetek. Éljétek át az Úr Jézus gondolatait, hogy az Isten szeret s gondolatokat viseli; érezzétek, hogy hitetekben az isteni élet kiindulásai nyílnak meg; éljétek át, hogy a földi élet a halhatatlanságnak praeludiuma s hogy e földön kell eligazodnunk örök célunk iránt. Akkor egy végtelen fölség érzete nemesíti meg majd életünket, mely egészen Istené s Istenért lesz!

Mindenekelőtt pedig gazdag életünk lesz!

Justus Möser szerint három dolog kell a hatalmas, boldog élethez: „grosse Gedanken, bedeutende Thaten, Freuden.” Az Isten országa magában foglalja e három kelléket. Az emberi élet egyformán lapos és kiálthatatlan, akár a királyi várban, akár a grófi kastélyban, akár a zsúros, parfümös termekben, ha nincsenek nagy gondolataink, kiváló tetteink s örömeink. Vannak-e hát nagy gondolataink m. t. Uraim? Ha nincsenek, vegyék Krisztus Urunk gondolatait, fölségesebbeket nem találnak. Ha a betlehemi istálló szegénysége környez, ha a názáreti ács házához hasonló miliőben élünk, ha a helytartó márványlépcsőin járunk, mindegy; nagyobb gondolatokra nem akadunk. S miféle gondolatok ezek? Nem holt erők, nem kloroformált élet, nem üres csírák; csupa erő és élet, mely tettbe vágyik. Tettbe! S ugyan vannak-e jelentőséges tetteink, többet mondok, vannak-e isteni tetteink? Mert az is kell; isteni élet kell az embernek. Különös, de igaz, minden egyéb kevés neki s üresen hagyja. Isteni tettek, hol teremnek azok? Csak itt, az örök élet talaján! Amit Istenért teszten, amit vele való összeköttetésben műveltek, mindaz isteni, tehát ugyancsak jelentős! Jelentős, mint az örök élet érdeme! S ahol isteni gondolatok s isteni tettek vannak, ott örömök is nyílnak, titokzatos, édes, észbontó örömök! Ez örömtől énekelnek a lelkek. Ez örömtől öltözködnek menyasszonyi ruhába, mikor Caeciliával a vértanúságra készülnek. Ez örömtől tincsbe kötik hajukat, mikor Perpetuával az arénába mennek, nem nézni, de küzdeni. Ez örömök inspirálják őket, mint Ursust, a bölénybikával való viadalra!

Ó gondolat, jelentőséges tett, lendületes öröm, hol, merre járnál, ha nem az élet útjain? Hol, merre indítanád s emelnéd a lelkeket, ha nem az örök boldogság felé? Másfelé belőletek édes-kevés van; de az Isten országa telítve van veletek, s nagy, kitűnő lelkek táplálkoznak belőletek, kik egy gazdag élet dicséretét zengik el rólatok.

Végre e gazdag élet egyszersmind a világ színét átalakító hatalommal lép föl s teremti új világot. Az isteni kegyelem erejében legyőznek minden akadályt, mely elveikkel ellenkezik: kultúrát, civilizációt, caesarizmust, hatalmat, világot, pompát s a hitnek gondolatait s a szeretetnek sugallatait szerint iparkodnak átalakítani az életet. Ez az új világ állandó ugyan nem lehet s átalakulásoknak lesz kitéve, de azt, mi maradandó s jó benne, azt azok a lelkek hordozzák, s adják át nemzedékről-nemzedékre, kik a nagy gondolatokból kiindulva jelentőséges tettekkel gazdagítják az életet s örömmel, áldással, irgalommal hintik be sivár pusztaságait. Lépünk e halhatatlan nemzetségnek nyomaiba s ébresszük föl magunkban a kereszténységnek elhanyagolt szellemét, mert nem epigonokban, de az Isten gyermekeiben valósul meg Krisztus szava: „az Isten országa bennetek van.”

VI. „Jöjjön el országod.”

Az evangélium azzal az igénnyel lépett a világba, hogy az Isten országát itt megalapítja s az emberiséget ez országba tereli. Emberek – kiáltotta – gyertek, lépjétek be az Isten országába, melyben test, világ, nyomorúság, kín, baj, halál fölé emelkedve, saját végtelen értéketeknek, halhatatlan, örök élteteknek öntudatára ébredhettek! Testvérek, ébredjétek s foglaljátok le azt magatok számára! Mindegyik megteheti; hiszen az Isten országa bennetek van!

Bennetek van, az élet finomságában, az érzés elevenességében, a vágyak feszülésében, a szenvedélyek tüzeiben, a lélek érzékenységében, hitében s szeretetében, ott-ott, abban a finom körben van az Isten országa. A föld arra nem való, az buta göröngy; a víz sűrű neki, a levegő nem eléggé híg, a fény lassú neki; finomabb, átlátszóbb, tündöklőbb világ kell neki: spiritus et vita. Vas, fal, lánc, nyíl, golyó, az ő országában nem érvényesülnek: országutakon, vasutakon, távíró sodronyokon nem jár; kincseit nem értékeli aranyban, ezüstben; munkáját nem lehet megfizetni. Ellenállhatlanul erős és győzhetetlen; tűz, kard, tömlőc, fagy, pusztaság nem fog ki rajta s a legkisebb az ő országában nagyobb, mint a világ legnagyobbja.

A kérdés már most az, hogyan alapítjuk meg, vagyis inkább, hogyan alakítjuk ki magunkban az Istennek e titokzatos, boldogító országát? Azt az isteni gondolatok ihletétől hordozott, nemes tevékenységgel kitöltött, tiszta örömtől átitatott életet?! Hogyan építsük ki ezt a belső embert?

Sokan vállalkoznak rá! Némelyek ki akarják alakítani tudománnyal, mások művészettel, ismét mások nemes természettel. A materializmus történetírója nem tudja, vajon a gimnasztika s a klasszikus műveltség vonul-e majd egykor ismét hódítva a világon s toboroz ideáljainak zászlaja alá új emberiséget, vagy a harangzúgás s a méla orgonaszó hívja-e megint össze s irányítja a boldogulás felé a kedélyeket? Nem tudja, vajon a sixtinai kápolna ihlete vagy Herának s Venusnak szépsége inspirálja-e majd az új embert? A kassai s temesvári színházak fölavatási ünnepélyén azt mondta egy előkelőség: „a népek először templomokat építettek, hol a munkásságot tanították, s békét s szeretetet hirdettek s jótettekre ösztönöztek. Később pedig, mikor magasabb fokra hágtak, akkor a művészeteknek emeltek csarnokot s a Múzsáknak templomokat, hol a lelket nemesítik, az ízlést finomítják, az embert kiképzik.” Mások ismét a nagy embereknek ígézetével akarnak lelket lehelni a lelketlen nemzedékbe. Kívésik eszményeiket kőbe, csillogó márványba, megörökítik a nagyságnak múltó dicsőségét s ércbe öntik nagyjaiknak emlékét; kiállítják szobraikat terekre, piacokra, hogy eszméket szórjanak a nagy emlékek, hogy a környezet is a szépet, a fölségest lehelje, s azt az ifjúság mohón magába szívja.

Legyenek meggyőződve m. t. Uraim, mi szívesen pártoljuk a kultúra törekvéseit, mi a tudás hívei, a művészet kedvelői, a nemzeti érzés művelői vagyunk, de ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a belső embert nem építi ki semmi egyéb, mint az a mélységes, természetfölötti élet, melyet Krisztus olt az emberi szívbe.

I. Ez életnek gyökere a hit. A hitről a káté azt mondja, hogy hinni annyit tesz, mint igaznak tartani azt, amit más mond. De mikor isteni hitről van szó, akkor e meghatározással nem egy száraz dialektikai folyamat, hanem az egész embernek odaadását jelezzük. Mi a hitben átadjuk magunkat, rábizzuk magunkat a minket fölvilágosító Istenre, s megnyugszunk benne; a hit nem áll nagy gondolatoknak tiszteletében, s nem azonosítható fölséges eszméknek kultuszával; eszmény, nézet, gondolat, mindez keveset mond. Az eleven s éltető hit az embernek teljes odaadása s átadása a végtelen Istenbe!

Erről a hitről mondja Szent János: fides victoria nostra! Az a hit, mely élni tud s mely éltet, az győzi le a világot; legyőzi a tépelődő gondolat borúját, a meghasonlott szívnek kínját, az élet céltalanságának kísérletét, a szenvedés vigasztalanságát, végül a halál sötét portáját. Hit, mely szenvedések s küzdelmek közt fölemelt fővel s derült homlokkal halad el s nem törődik az élet ellentmondásaival s a jók szenvedésére s a rosszaknak szerencséjére utaló, rettenetes szkepszissel. Neki harmónia cseng fülébe ott is, hol vad káromkodás hallatszik. Ő tövises utakon is megadással s a halál portáján át öntudatos, örök reménnyel vonul be. Mit beszéltek, mikor ilyen hitről van szó, gondolatokról, eseményekről, világnézetekről? Ezek a szavak gyöngé árnyak, formák s tükrözések; ezek a szavak csak matricák szobafestők kezében; a hit nem ilyen; a hit eleven, a lelket átjáró s boldogító hatalom. A hit merő élet, melyet Isten ad: természetfölötti, kegyelmi élet, melyet az Isten csak úgy teremt, mint ahogy teremti a meleg, lüktető szívet.

Ebben különbözik az Úr Jézus a filozófusoktól, a lelkes dalnokoktól, a lánglelkű költőktől. E filozófok nagy gondolatokat tűznek elénk, melyek minél fölségesebbek, annál hidegebbek s minél magasabban szárnyalnak, annál távolabb esnek az élet tűzhelyétől, a szívtől. Úsznak felhők közt s nem adnak az éhező tömegeknek még csak egy karaj kenyeret sem! A dalnok, a költő más utakon jár ugyan, eszményeket gyűjt, melyek lelkesülést váltanak ki, de hogy az életet megváltsák bűntől, kintől s haláltól, arra nem gondolhattak. A lelkesülés magával ragad; az édes érzések elcsitítják fájdalmainkat; a költészet ritmusa pillanatra elfelejteti az élet sikító diszharmóniáit; de hogy üdvözítő hatalmat léptessen föl költészet s művészet, mely élni tanítson s halni biztasson s örök reménnyel telítsen, azt nem várhatjuk. A hit élni, halni, lelkesülni, remélni, megnyugodni tud; a hívő lélek átéli s átérzi, mint üdvözítő valóságot, ami másnak csak eszme és fogalom. Azért a hitben nemcsak ész, hanem akarat szerepel; sőt éppen ez szerepel. Szív kell hozzá Pascal szava szerint: *c'est le coeur, qui sent Dieu, et non la raison*, vagyis az ész nem elég a hithez, ahhoz szív is kell; sőt az átadást éppen a szív eszközli. Eszerint a hit nemcsak tudás vagyis gondolat, hanem mindenek fölött érzület, mely meggyőződést, gondolkozást, érzést áthat, mely irányt ad törekvéseinknek s kielégíti s megnyugtatja szívünket. Erről a szívet-lelket lefoglaló tudásról mondotta Szent Pál: „nem véltem közöttetek valamit tudni, hanem csak Jézus Krisztust, még pedig a megfeszítettet” (1Kor 2,2), azzal a tudással, mely életet, érzést lefoglal, csak Krisztust ismerem. Belőle szívom a meleg lelkesülést; azért ez a tudás engem eltöltő, eleven valóság „*spiritus et vita*.” Ez a tudás bennem élet, melyről a Megváltó mondja: Én élet vagyok! S ismét: én vagyok a szőlőtőke, ti a venyigék; ha nem maradtok meg bennem, ha leszakadtok rólam, élet nem lesz bennetek, az öröm virága nem fakad lelketeken s gyümölcstelen lesz küszködésetek. Krisztus az eleven tőke, melyből a lélek nem tudást, hanem életet, vagyis átél, átértett tudást merít. Ha érintjük őt lélekkel, szakramentummá válik, s érintésünkre erő megy ki Belőle!

De mit beszélek oly sokat életről, lélekről? arról nem beszélni, azt megmutatni kell! Jézus is az az Ige, mely testté lett, s nem az, mely szó és hang. Jézus, akit Isten saját képéül gondolt, s akit fölkent Lélekkel s körített a Szentlélek ajándékainak szívérványos koszorújával. Az egész kereszténység nem tant sürget, hanem e dicsőséges képnek reánk való átvitelét sürgeti; vonásait keresi arcunkon „*conformes fieri imagini Filii*”. Nyomaiban azok járnak, kik nem sokat dogmatizálnak, hanem akik élnek, nem a teóriák, hanem a gyakorlat emberei. Tiszta, szűzies lelkek, az erény hervadatlan koszorújával fejükön; hősies alakok saját vérük bíborában; alázatos királyok; oroszlánszívű, szemérmes hősök. Szentek, kik nem félnek senkitől, de a féregnek is kitérnek; lelkek, kik egy szebb, tisztább élet harmóniáját szeretetben árasztották ki a földre.

Krisztus ezekre mutat: „ez az én iskolám; itt élni tanítanak; itt tudnak eszménnyé válni; vágyódnak oltárra kerülni, hol koronás fejjel, hol mezítláb.” A természetfölötti életnek s érzésnek valóságát nem hozhatta volna az Úr öntudatunkra jobban, mint az által, hogy hangoztatta, hogy az az élet egy új élet, – hogy arra az életre újra kell születni, hogy azok, akik élnek, azok új teremtmények, hogy a „Christianus” krisztusi vér, krisztusi lélek, krisztusi ihlet! Az élet valóságát hozza öntudatunkra Szent Pál is: Azt éreztétek, amit Krisztus érzett ... Az élet valóságát hozta öntudatunkra a kereszténység az által, hogy új életet, új életáramot bocsátott a nemzetek testébe mélységes, a történelem összes kategóriáit fölkatró életet, mely elapadhatatlan lévén, az örökkévalóságba siet.

II. De e gondolatok szent titokzatosságával szemben méltán kérdezzük Nikodemussal: hogyan történhetik ez? Életről beszélsz Uram, ugyan honnan vegyem az erőt az életre?

Valóban figyelemre méltó kérdés. Életet az ember magamagának nem adhat; kímélheti ugyan s élesztheti is bizonyos mértékig életerejét, de azt jelentékenyen fokozni vagy éppen följúratni nem képes. Az életerő már a természet rendjében is isteni ajándék; mennyivel inkább tartja azt föl az Úr magának a lelkek kegyelmi éltetésében. Ő éltet, ő küldi az életet; azt az odaadást, azt a szívós bensőséget, azt a hősies erényességet ő eszközli. Ki egymaga

lényeg szerint halhatatlan, ő ad életet; – ki maga lakozik megközelíthetetlen fényben, ő áraszt világosságot. Más nem teheti. S megteszi-e ő? Mire való ez a kétely? A levegőt nem mi produkáljuk gáztartókban, a vizet nem mi teremjük elő laboratóriumainkban; a földet nem mi domborítottuk hegyekké s a napsugár villamosságát nem mi gyűjtöttük egybe. Az élet kellékeit a Teremtő adja a természetben: ugyancsak ő nyújtja a lelkek világában, abban a világban, melyben lelkek ébrednek, pihegnek, vágyódnak, kiket szintén égbolt takar, melyet nem ők építettek. Az apostol szava mindenképpen igaz: benne élünk, mozgunk, vagyunk!

M. T. Uraim, teljünk el mély meggyőződéssel az iránt, hogy az Isten behat lelkünkre s erőt szivároztat akaratomba s beleszövi benyomásait gondolatainkba s érzéseinkbe. Legyünk meggyőződve, hogy ez az isteni erő velünk jár, közel van hozzánk, környez s oly nélkülözhetetlen a természetfölötti életben mint a talaj, a levegő s a napfény a természetben!

Ezt az isteni befolyást kegyelemnek hívjuk, s ezt lépten-nyomon nyerjük. Azért van mindenütt, azért piheg, azért lüktet az emberiségben, mert nélküle lelki élet nem lehet; az isteni kegyelem az élet eleme és kelléke. Azon kincsekhez tartozik, melyek legszükségesebbek s mindenütt rendelkezésünkre állnak. Drágábbak, mint a gyémánt, mely a csillogásra jó, de melynél jobb a levegő, melyet lélegzünk; drágábbak, mint az arany, mely az emberi munkának ez idő szerint mérője, de melynél jobb a termő föld, mely kalászt ringat. Csillogóbbak, mint a drága kövek, melyeknek fénye elbájol ugyan, de melyeknél kedvesebb a kristályvíz csillogása, mellyel a hervadt életet föl lehet locsolni! Ó becsüljétek a napfényt, a vizet, a földet, a búzakalászt! ez a ti éltetek!

Így vagyunk a kegyelemmel, így vagyunk az Isten éltető behatásaival! Mindenütt kísérnek s belőlük élünk; azért is fontosabbak, mint a tudománynak, művészetnek, szellemességnek ragyogó, sziporkázó ékkövei, melyekben nincs termékenység, nincs élet s valódi boldogító öröm. Boldogságtól, teli lélettől annyira állnak, mint a pincében csírázó burgonyának hajtásai Jáva szigetének őserdőitől. Napfény, izzás, szépség, édesség, élet hiányzik belőlük! Valamint nem gyémántból élünk, hanem inkább napsugárból s nem aranyból, hanem inkább termőföldből, s nem ékkő-ragyogásból, hanem inkább kristályvizek tündöklő folyásából: úgy az emberiség erkölcsi világát nem a tudomány táplálja, nem a művészet hordozza, nem a szépség neveli, hanem Isten hordozza, alakítja s neveli azt naggyá.

Ó világ értsd meg életednek titkát s gyönyörködjél a természetfölötti életnek égboltján, fénytelt levegőjén, aranyos napsugarán, kristály vízáramain, életednek e jóságos elemein. Mindezt neked adta s mindenkinek. Fiát is adta eleven eszményképnek, kitől megtanulod az isteni életnek törvényét, de azonkívül érte s miatta kegyelmet is adott, vagyis belülről illeti lelkedet, hogy a szót megértsd s a példát utánozni erőd legyen. Krisztus közkinccs, a kegyelem pedig a lelkek életének közlevegője. *Krisztus mindenkié*; azért született istállóban s nem palotában; azért nem ringott bölcsője szőnyegen, hanem szalmán; azért nem égett alabástrom-mécses barlangjában, hanem a bölcsek csillaga ragyogott fölötte; azért nem hordott bíbor-szegélyű tógát, hanem ácskötenyt; azért nem körítette fejét koszorú, hanem porfelhő. S valamint Krisztus mindenkié, úgy a *kegyelem is mindenkié*: régi emlékeinkbe, gyermekkorunk képeibe, lelkiismeretünk szavába, szívünk följajdulásába, küzdelmes percekbe s édes örömeinkbe beleszövődik, megelőz, fölkel, hív, kísér, segít. Nem különböztet ember s ember közt; szíveket keres s nem nézi, hogy mi földi azokat; nem nézi vajon selyem ünneplő, vagy daróc szűr takarja-e a keblet; sőt mintha erénypróbáit az élet igénytelenségének mezején akarná kimutatni, nagyszerű erényeket nevel ott, hol tudomány s művészet még a lábát sem vetheti meg. Embereket, kik nem tudnak olvasni, a tökéletességnek magas fokára állít, s embereken, kiknek a klasszikus műveltségről fogalmuk sincs, klasszikus erőt meghaladó hősiességet léptet föl. Mindez a kegyelemnek erejével, no meg annak a csodás a-b-c-nek segítségével, melynek csak öt betűje van.

Csak öt? Miféle betűsor az?

Egykor Fra Egidio kérte a híres párizsi doktort, Szent Bonaventurát, hogy tanítsa meg őt olvasni, hogy ő is oly híres ember s nagy tudós lehessen. „Elég neked – felelé Szent Ferencnek méltó tanítványa – hírhez, dicsőséghez s bölcsességhez öt betű, az a bizonyos öt betű, mellyel Krisztus leírta a világ szemei elé a megváltó szeretetet. Elég neked Krisztus öt szent sebe! Az megtanít minden bölcsességre s hősiességre.” S kiment Fra Egidio a kolostor kertjébe s a Via Sacra fölött el a Colosseum s Nagy Konstantin diadalíve felé kiáltotta nagy szóval: Halljátok emberek, Fra Egidio is hírneves bölcs s nagy hős lehet Krisztus öt sebe által!

Fra Egidio is s mindazok nagyok lehetnek, kik Krisztust követik s kegyelméből élnek! Bízunk benne s szavában: Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradoztok s terhelve vagytok s én megenyhítlek titeket. Sok küzdelem vesz körül s gyöngeségünk ijeszt; e szenvedélyek mint fölkorbácsolt tenger, gördítik hullámaikat felénk; úgy vagyunk velük, mint Péter, mikor merülni kezdett; de nekünk is segítségünkre jön az Úr, kiterjeszti karját, hogy ne féljünk. Panaszkodunk Szent Pállal mi is, hogy egy más törvényt érzünk tagjainkban, mely ellentmond Isten törvényének; de minket is bátorít az Úr: elég neked szenvedélyeid leküzdésére az én kegyelemem! Por és hamu vagy s mégis hős lehetsz s mindent legyőzhetsz, ha eszel a kenyérből, melyet én adok s ha siralmas léted árnyoldalaiból kivetközni iparkodol, hogy engem ölthess magadra.

Mindenekelőtt pedig, ki ez útra készül, az térjen magába! Az Istenhez vezető út saját szívünkön vezet keresztül. Önmagábatérés kell a léha, csapongó, könnyelmű világnak! A lelket nem moshatjuk meg semmiféle szappanfűvel, csak könnyel! Nem tisztul meg a szív az érzés salakjaitól semmiféle más tűzben, mint a szeretet lángjaiban. Jézus a penitenciára utal s az Isten országának bevonulását a szívbe a penitenciával köti össze, mondván: *elközelgetett az Isten országa, tartsatok penitenciát!* Járuljunk lelkünk újjászületésébe s erkölcsi életünk fölpezsdítésébe vetett mélységes bizalommal a penitenciatartás szentségéhez. Újjászületés és élet csak ott virul. Az önmagunkbatérésnek komoly munkájáért megjutalmaz majd minket az Úr s az Isten gyermekeinek érzelmeit önti szívünkbe, megvigasztalván azzal a békével, melyet a világ nem adhat. Ott a töredelmes gyónásban a tékozló fiúnak érzelmeit azzal a tudattal párosítjuk majd, hogy szeret minket az Úr s hogy valóban minden bűnbánó léleknek külön-külön szól az Üdvözítő szava: Jöjjetek hozzám ... én megenyhítlek titeket.

VII. Aki Krisztus helyett áll

Nem menekülhetek azon benyomás elől, hogy kegyetek a témákkal szemben, melyeket itt fejtegetek, rámutatnak az élet szükségleteire, a létért való küzdelemre s azt kérdik: mit csináljunk örök igazságaiddal? Megélünk-e az Isten országából? A gondolat nem új, a nehézség nagyon régi. Ezzel lépett az imádkozó s bőjtölő Krisztus elé is a kísértő: Imádkozol? böjtölsz? szép s tán dicséretes dolog is; de tedd, hogy e kövek kenyerekké legyenek. Az isteni bölcsesség megadta e nehézségre a feleletet: Első sorban nem kenyér, hanem lélek kell nektek; lélek a szó legtágabb értelmében vagyis igazság, jószág, szeretet, kímélet; mert ha ez nincs, akkor a *kenyérből* is *kő* lesz.

S valóban nem látjuk-e, hogy a sok kenyér mellett is lehet tömérdek éhező s hogy a proletárookra nézve a kenyérből *kő* lesz? Az önzés, a marakodó konkurencia, a tisztességtelen rendszer kezei közt a kenyérből *kő* lesz!

Tehát m. t. u. keressük mindenekelőtt az Isten országát, keressük Krisztust. De megtaláljuk-e őt? Rányitunk-e önmagunkban az Isten országára?

Krisztus messze van s a „mennyország mibennünk” a szubjektív érzések hullámmzásának van kitéve. Krisztustól 1900 évnek örvénye választ el s bár a tudomány világító fáklyákat gyújt a mélység fölött s a hagyományok lenge hídja köti össze a múltat a jelenel: azoktól a

fáklyáktól megnyugtató világosság nem lesz s a tradíciók repülő hídján úgy látszik csak azok érzik magukat biztonságban, kiknek szárnyuk van. Az európai szellem az én nehézségem; ez a szellem a kritika maró, kegyetlen választó vizét önti az emlékekre s e víztől a fonnyadt ágak föl nem élednek, az érdekes lenyomatok nem tisztulnak, hanem szétesnek.

Mit csinált a kritika Krisztusból s az evangéliumból? kérdezzétek inkább, mit nem csinált? A kritikának csak egy elvre van szüksége, mely inkább érzés és közóhaj, mint tudományos adat; abból az elvből azután kiindulva minden képtelenséget tudománynak minősít; meghamisít érzést, túloz, törpít, nagyít; minden iskola és kritikai irányzat a saját belső világát vetíti kifelé s a szerint azután más-más a Krisztus, más-más a biblia értelme.

Ott, a messzi keleten más világ van. A kelet a változatlan tradíciónak jegye alatt áll. Makpela barlangja fölél nem kell márványtáblát helyezni s rá írni, hogy itt van Ábrahám sírja: e sír mellett nemzetségek eleven öntudata áll őrt. József cserfáját mindenki ismerte; Debora pálmáját mindenki óvta, védte; nemcsak a fölkelő nap s az alkony, hanem a nemzet hálás emlékezte keretezte ez emlékeket aranyos sugárzással. Az arabs sejk éppúgy díszíti s kantározza lovát most, mint Ábrahám ösatyánk; a beduin asszony éppúgy süti manap forró hamuban pogácsait, mint hajdanában Sára. A Kelet kő és múmia; a Kelet nem változik; a Kelet gondolkodását a teológiának változatlansága jellemzi; érzi s szereti az örökkévalóságot. Megérzik rajta, hogy a végtelen, örökkévaló Isten ott nyilatkoztatta ki magát. De jóllehet ott közeledett az emberhez, a történelem súlypontját mégsem keletre, hanem nyugatra, a Földközi-tengernek medencéjébe fektette, abba a csodálatos árokba, melynek partjain ébredt föl a világot megmozgató kultúra, s ahol sátozt, majd házat, akropoliszt és tirusi függő-kerteket, capitoliumot s forumot s végre bazilikákat épített a haladó ember. Itt ébredt föl öntudatos életre az európai ember, itt küzdött s filozofált; itt állította föl hét halomra világuralmának trónját; itt fogott vésőt s bontott vele nemcsak követ, hanem észet; észbontó szépséget teremtett; itt alakult ki a földi életnek profán „háromsága”: filozófia, politika, művészet.

Mi lesz hát a kereszténységből, ha e forrongó, analizáló, kritizáló szellemmel érintkezésbe jön? Mi lesz a kereszténység sorsa, ha a kétség s a szenvedély-korbácsolta élet tengerére ereszkedik? Mi lesz belőle, ha majd az európai kultúrának kovásza átjárja s megerjeszti?

Hagyjatok föl aggódó gondolataitokkal! A kritika nem alkot, a kétség nem teremti; a választó-víz nem locsol föl virágot, s a kultúra kovásza nem pezsdíti föl s nem tisztítja meg az életet! E föladatak megoldását az Isten magának tartotta fenn; meg akarta azokat oldani kegyelmével, vagyis éltető, természetfölötti befolyásával, melyben Krisztusért s Krisztus által részesítette a világot.

De ha Krisztus kegyelme lett az élet forrása, vajon elapadhatott-e a századok folyamán az életet adó forrás vize? S ha a krisztusi igazság lett a lelkek napja, vajon elboríthatta-e azt a napot a kétség felhője? S ha a krisztusi érzés lett a tökéletesség összfogalata, vajon megtéveszthette-e ezt az irányzatot a kritika s a haladásnak valamelyes új eszménye? Aki Krisztusban hisz, annak lelkét nem szállják meg az efféle kétségek. Aki Krisztusban hisz, az azt is tudja biztosan, hogy az evangélium s Krisztus kegyelme el nem pusztul s el nem romlik, mert hinnie kell, hogy az Úrnak gondja volt rá! Gondja volt Krisztusnak arra, hogy tana, képe, emléke, kegyelme, éltető ereje el ne romoljék, hanem eredeti tisztaságban megmaradjon. Minek jött volna különben, ha műve, melyet verejtékezve s vérént ontva létesített, rögtön halála után romba dől? Nem volt volna Krisztus, nem volt volna Isten, ha evangéliuma rövid idő múlva elfonnyad; műve nem volt volna isteni, küldetése nem volt volna messiási, ha fölötte is, mint minden fölött, ami mulandó és emberi, egy-két évszázad múlva napirendre tér a győzelmes kétely s a hitetlenség!

Ha kellett volna, az Úr Jézus maga maradt volna köztünk a földön; ha kellett volna, lángoló kerubot állított volna evangéliuma mellé, aki azt őrizze: a kérdés már most az, hogy

mi által biztosította az Úr Jézus művének fennmaradását, s mi az, ami közvetíti tanát, gondolatait, kegyelmét a késő századoknak gyermekeivel?

A kereszténység, mely kezdet óta meg volt győződve, hogy az evangélium az „Isten ereje a nemzetek számára”, s mint ilyen, mindenkor s mindenki által megközelíthető, egy intézményre mutat, melyet Krisztus alapított, rámutat az evangélium gyöngyének arany-foglalatára, a kegyelem kenetének szent Grál-edényére s azt mondja nekünk: ha Krisztust s kegyelmét keresitek, nem kell 1900 év előtte visszamennetek, nem kell a boldogságok hegyére vagy a galileai tenger partjaira zarándokolnotok, nem kell sárguló kódexeknek lapjairól az ősi gondolatokat összeszednetek: hanem térjetek be ide; kérdezzétek az Anyaszentegyházat.

Ha nincs egyház, nincs szentírás! Ha nincs egyház, nincs kereszténység! Ezt teljes, mély meggyőződéssel ismétlem: ha nincs egyház, nincs kereszténység, mert elsöpörte volna azt az isteni magot a szél, azt az evangéliumi gyöngyöt összetörték volna, azt a szelíd méceszt, mely az evangélium olajából táplálkozik, kioltották volna! Ne értsenek félre! Nem mondom én azt, hogy protestánsok tényleg jobb s mélyebb érzésű keresztények nem lehetnek, mint világias érzelmű katolikusok, de én most nem egyéni vallásosságról, hanem a kereszténység fennmaradásának s kiterjesztésének orgánusáról szólok. Az Ecclesia nem egyéni vallásosság, hanem a kinyilatkoztatásnak szerve, melyre Isten, az Úr Jézus, az evangéliumot s a misztériumot bízta.

Az anyaszentegyház őrizte meg számunkra az evangéliumot! Krisztus szervezte azt s alapította meg az apostoli tekintélyben s jogutódlásban. Az Ecclesia az apostoli tekintély által vezetett, az apostoloktól oktatott s Krisztus titkaival általuk táplált, szent gyülekezet. E szervezett, szent gyülekezet volt Krisztus szeretetének tárgya; ez Ecclesiát úgy szerette, mint jegyesét; ez Ecclesiáért szenvedett, hogy szebb, tündöklőbb, s ragyogóbb legyen! Ez Ecclesiának örök fennmaradást ígért s azért rábízott mindent, mindent, amije volt: tanát, emlékeit, titkait, szellemét, kegyelmét; megosztott vele mindent: hatalmat, tekintélyt s nyugodtan halt meg s dicsőséggel ment a mennybe, mert maga helyett a halhatatlan Ecclesiát állította a világba s azt bízta meg, hogy valamint őt küldötte az Atya, úgy küldje ő is apostolait: menjetek ... tanítsatok, kereszteljetek ... aki titeket hallgat, engem hallgat.

Így lett az egyház Krisztus Urunk kerubja, aki őrzí az evangéliumot s a misztériumot. Ez egyháznak szervezetet, jogokat s hatalmat adott; kezeire bízta szentségeit; keblére fektette evangéliumát; ajkaira adta az egész krisztusi tant s megígérte neki: Ne félj; úgy védlek, mint szemem fényét; az ördög összes ereje nem győz le téged! Te légy prófétája, tanítója, nevelője népeimnek!

Kevesebbet nem tehetett; gondoskodván az Evangéliumról, gondoskodnia kellett megőrzésének s terjesztésének orgánusáról. Gondoskodnia kellett a jó magról, hogy a konkoly el ne fojtsa a vetést; gondoskodnia kellett a szent tűzről, melyet ő gyújtott meg, s melyről azt mondta: mit kívánok egyebet, minthogy égjen! Mindehhez élő, isteni kegyelmekkel fölruházott tekintély kellett. Az írás, a betű bizonyára nem volt elég e nagy föladatnak megoldására. Mert bár az evangélium szellem és élet, de ez a szellem emberi agyakba s ez az élet szubjektív érzésű szívekbe van fektetve; a betű holt, azt ki lehet forgatni. A törvény betűjét kikoptatja s kiforgatja az élet, azért kell minden országban a törvény betűjén kívül a bíraskodó tekintély. Országot, melynek törvénye legyen, de tekintélye ne legyen, nem képzelhetünk. Az evangéliumot sem őrizheti meg a betű.

De talán az Isten kegyelme hordozza az evangéliumot? Abban az értelemben, hogy senki sem hihet, akit a kegyelem föl nem világosít és nem vonz, az bizonyára igaz; Jézus is mondja: senki sem jöhet hozzám, vagyis nem hihet bennem, ha csak Atyám nem vonzza őt. Jézus az élő evangélium; Jézus tanít; szeretet sugallja szavait; szebben, biztosabban, hódítóbban szól, mint az evangélium holt betűje; de ha az Atya nem vonzza a hallgatót, hit nem kél szívében. Kegyelem kell; de ugye kell azonkívül az evangélium is? Mindkettőre van szükség: a

szubjektív kegyelemre s az objektív tanra. Ezt az objektív tant az egyéni értés és tetszés nem őrizheti, nem hordozhatja!

Nézzétek, hogy mi lett az Evangéliumból az egyházon kívül? Kezdjétek a gnózison, folytassátok a spiritualista szektákon, melyek a kegyelemre, sugallatokra, a bennük lakozó Szentlélekre hivatkoztak, menjetek végig a nazarénusokon, az irwingi, methodista, anabaptista individualistákon, térjetelek át a racionalistákra Harnackig s mit tapasztaltok? Azt, hogy „Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque”, e könyvben keresi s meg is találja mindenki a maga dogmáit! Tehát sugallat, kegyelem, szubjektív értelem nem képes számunkra romlatlanul fönn tartani s reánk átszármaztatni az evangéliumot!

Más élő hatalmat, más eleven szervet bízott meg vele az Úr s *ez az anyaszentegyház, a köztünk élő, krisztusi tekintély!*

Él, él itt és most, köztünk él s mégis krisztusi! Akárcsak az Úr Jézus maga élne köztünk! Egy tekintet a történelemre megérteti velünk az egyháznak mibenlétét, melyet én csak így jellemezek: a köztünk élő krisztusi tekintély s az ahhoz ragaszkodó gyülekezet.

Mert mi a katolikus egyház Krisztus idejében? Krisztus s a hozzá ragaszkodó hívő sereg, mely Benne Messiását látta. Mi a katolikus egyház Krisztus mennybemenetele után? A Krisztus helyett álló apostolok s a hozzájuk ragaszkodó nép, mely bennük az Úr helyetteseit, az Isten Fiának kalifáit látja, kik hatalommal tanítanak s a Mester nevében hódolatot követelnek. Mi a katolikus egyház a II. században? Az apostoloktól kiszemelt s maguk helyébe állított kiváló, úgynevezett „apostoli férfiak” s a hozzájuk ragaszkodó nép, mely bennük az apostoli hivatal hordozóit látja s az élő apostoli tekintélyt tiszteli, melynek homlokán e szavak ragyognak: „ki titeket hallgat, engem hallgat.”

Íme, ez a katolikus egyház, a folyton élő, s Krisztus akarata szerint *átszármaztatott apostoli tekintély* s e tekintély körül mint tengely körül konszolidált *hívő község*. Eleven lánc ez az egyház, ez a meg nem szakított folytonosság; eleven testület ez az egyház, ez a jogi intézményben megtestesült isteni gondolat, mely éppoly természetfölötti tény, mint Krisztus maga s a megváltás s az eucharistia!

Hiszem a köztünk élő apostoli tekintélyt s hódolok neki: íme a katolikus hitvallás!

Megragadó, de a XX. századnak naturalista fiait visszariasztó gondolat az, hogy létezik köztünk egy tanító tekintély, mely nem a tudománynak, nem a tehetségnek, nem az emberi kvalifikációnak erejében, hanem az Isten kegyelméből tanít az élet igazságaira. Tanít azzal a tekintéllyel, mellyel Krisztus s az apostolok tanítottak, kik nem egyetemeken, nem Athénben, sem Thyatirában nem kvalifikálódtak doktorokká, hanem az isteni erő, a magát kinyilatkoztató Isten avatta föl őket a népek tanítóivá! Az első századbeli apostoli tekintély a zsidóknak sovinizmusával s a görögök szellemi szupremáciájával szemben az Isten kegyelmét, az Isten befolyását lépteti föl s ugyancsak a XX. században az emancipáció s a szekularizáció korában hirdeti, hogy a tudománynak kívül, mely mécses, a népek még oly igazságból is élnek, mely napsugár, melyet Isten közöl s a kultúrán kívül, mely jóindulatra tanít, még oly szeretetből élnek, melyet az Úr éleszt. Az életet m. t. u. mindig az Isten adja s tartja fönn; minden virág, mely fakad, s minden gyermek, mely születik, annak a titokzatos életáramnak, melyet a Teremtő indított meg a világban, egy-egy fölvetődött hulláma: éppúgy az erkölcsi világban a gondolatot, mely az embert az élet világosságba helyezi s azt az érzelmet, mely őt Istenhez fűzi s benne megnyugtatja s boldogítja, azt maga az Isten ébreszti; ez az ő lüktetése a szellemek világában!

Ami a természetben az életnek árama, az az erkölcsi világban az Istennek befolyása észre s szívre! Az észben, mint magát kinyilatkoztató tekintély, a szívben, mint vonzó, édes, megnyugtató érzés lép föl. S e tényeknek központja Krisztus, körülötte csoportosulnak, kiknek lelkét fölvilágosítja s szívét fölmelegíti az Isten; hozzá ragaszkodnak, kik érzik, hogy Isten vezeti a világot s ha adott napot az égre, akkor bizonyára tűzött napot, vezető s melegítő tekintélyt a szellemi világ égboltjára is; napot a szellemeknek ... Isten kegyelméből.

A mi napvilágunk az Úr; ő vezet! Most is ő vezet; mert mondotta: Simon, Jónás fia szeretsz-e engem jobban, mint azok ott mind? Ha szeretsz, ó legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat! Péterből, eredeti orientális fölfogás szerint kalifa lett, hogy miután a próféta meghalt, a próféta mégis köztünk éljen tekintélyével, hatalmával, küldetésével s áldásaival.

Ne nézd az embert! Mit érdekel téged Jónás fia? Az ember él s meghal s jön utána s helyébe más. Ne nézd Pétert, az halász; ne nézd Callixtust, az szabados. Ne nézd Szilvesztert, az tudós; ne X. Leót, az humanista; VI. Sándor erkölcstelen, I. Sándor vértanú; ne nézd mindezt, hanem kérdezd: mit akart az Úr mindezzel? S halld a feleletet: Te köszál vagy az én kegyelmemből s e köszálra építem föl anyaszentegyházamat s a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. E köszálnak állnia kell s nekem lesz rá gondom, hogy azt ki ne döntse, s össze ne törje senki. Bárkik legyenek utódaid, bárhogy hívják őket, ezen nem változtatnak, ez isteni tervet csúffá nem teszik, sem ők, sem mások.

Így vagyunk az isteni tekintély elvével; az isteni gondviselés s nem az egyéniség szerepel benne. Nem nézem sem a pápának, sem a püspököknek egyéniségét, mert bár nagy és szent egyéniségek sokat segítenek s gyarló emberek sokat rontanak, de végre az Isten szándékán nem változtatnak. A távirónak villámszíkrajára s az általa röpített gondolatra nézve mindegy, hogy miféle póznákra van csavarva a táviró-sodrony. A pózna elrothad, penész-gomba emésztheti már fáját, mikor még mindig villám jár fejében s isteni gondolatot szolgál rothadásában is. Honnan jön pedig az isteni gondolat? A táviró-oszlopból-e? Annak nincs gyökere, annak nincs élete; a gondolat rajta máshonnan van; messziről jöhet, örvények s pusztaságok fölött el! Evangélium, kegyelem, tekintély, ezek mind isteni tények, isteni gondolatok; pápák és püspökök csak közvetítői e természetfölötti tényeknek. Krisztus Urunk gondoskodott róla, hogy a nemzedékeknek éltetésére szolgáljon egy vezetékszerű intézmény, melyen keresztül évszázadok s évezredek nyerjék az éltető, halhatatlan, tévmentes tant s az azt gyümölcsötető kegyelmet!

De jóllehet az egyház krisztusi intézmény, a világtörténelem korántsem megy el nyomtalanul fölötte. Nemcsak hogy nem nyomtalanul, hanem beleszővi magát, s gondolatait; beleszővi érzéseit, divatját s eszméit az egyháztörténelembe! Ó mennyire van az egyházban az isteni az emberivel átszőve! Az isteni egyház e részben valóban Krisztus bárkájának mondható, mely a világtörténelemnek majd piszkos, majd tiszta hullámain úszik; a viharok megtépik; a földi élet harcainak szemetje tapad hozzá; sáros s piszkos lesz; de hajótörést nem szenved. Konkordátumok, politika, szent-ligák és szövetségek, máglyák és inkvizíció kísérik s vetik rá árnyékaikat; nem csoda; hiszen az egyház is emberi társadalom s jóllehet isteni a tekintélye, de az idők jegyét nem törülheti le homlokáról. Tudomány és élet, művészet és jogi fejlődés gyakorolnak rá befolyást; egyszer plátói, máskor arisztóteleszi a filozófiája; egyszer a gót stíl, máskor a barokk az ő kedvenc stílusa. Néha a tudomány ellenszenves, mert támad; máskor jó hírben áll, mert segít. Néha a teológusok féltékenyek s gyanakodnak a természettudományokra; máskor lelkesülnek a világnézetnek új kibővítéséért. De mindez nem érinti az elvet, mindez nem hat el az oltárig!

Hasonlóképpen járnak el az egyház fölött a társadalomnak uralkodó eszméi; miértis az egyház egyszer demokratikus, máskor arisztokratikus; egyszer az abszolút államnak híve s híven feudális, máskor szabadabb irányzatú. Vagyok oly keresztény m. t. u., hogy mindezen túl emelkedjem s hogy a változások játéka ne ingassa meg hitemet. A katakombák egyházának gyermekei bizonyára a radikális testvériségnek voltak hívei; az imperium az egyházat csak a vértanúság pálmájára méltatta; később azonban Nagy Konstantin az egyház vállaira vetette bíborpalástját s fölmagasztalta s udvarképpé tette a szenvedőt. A fölmagasztalt egyháznak udvarképes püspökei az imperium iránt táplált érzéseikben bizonyára nagyon különböztek a Fabianus, Cornelius, Linus, Cletus vértanúi pápáktól. XIV. Lajos udvari abbái hasonlóképpen távol állnak érzésben a küszködő s szenvedő

misszionáriusoktól, de mindez nem változtat az egy, szent, közönséges, apostoli egyháznak krisztusi küldetésén, s krisztusi tekintélyén.

Sokan úgy kívánnák, hogy az egyházon ne legyen semmiféle emberi s világi elem; de lehetséges-e ez? Lehetséges-e, hogy a keresztény világnézet, mely az élet egész vonalán érvényesülni akar, a fejlődő étellel, a haladó tudománnyal, az emelkedő társadalommal más-más viszonyba ne lépjen? Lehetséges-e, hogy távol tartsa magától a tudományos mozgalmak vagy a hatalmi érdekek befolyásait? Eszméket nézettisztulás nélkül, életet összetűzések nélkül nem képzelhetek, s így az egyházat sem emelhetjük ki a társadalmi alakulásoknak, a tudományos irányoknak s uralkodó eszméknek befolyásából. Legyünk e részben is igazságosak iránta s ítéljük meg az egyházi állapotokat mindig az akkori korszaknak szempontjából; mert igazságtalan s ésszerűtlen eljárás, ha a mostani kultúra érzéseit s ízlését alkalmazzuk a régen múlt korokra. Az inkvizíció miatt sem haragudjunk nagyon; tartsuk szem előtt, hogy az akkori harc az eretnokség ellen az egész keresztény társadalomnak, egyháznak éppúgy, mint államnak, élet-halál harca volt a fölforgató elemekkel; lenni vagy nem lenni, volt a jelszó. Manapság a szellemi harcok jellege egészen más; még ha valaki radikálisan is vívja azokat, nem vívhatja a XIII. század fegyvereivel!

Ez úton sokkal tisztultabb fogalmat nyerünk az Egyházzal; a járulékokon fönn nem akadunk s a lényegre tisztán szem előtt tartjuk, mely abban áll, hogy az *Egyház Krisztus orgánuma s a természetfölötti kinyilatkoztatást hordozni*, az ő föladata! Ebben védi s segíti az egyházat az Isten ereje. Erre nem képesíti őt sem a tudomány, sem a műveltség, még kevésbé a politika vagy diplomácia, hanem az Isten kegyelme! Tudósai, teológusai, politikusai elvethetik a sulykot, de a kinyilatkoztatáson kár nem esik. A teológiának is elváltozik fölfogása a világról, a csillagokról, a természeti erőkről; a középkorban azt gondolták, hogy a nap forog s a föld áll; a teológusok elítélték Galileit, ha nem is mint eretneket, de mint olyat, kinek tana a szentírásnak általuk adott értelmezésével ellenkezik; de azért az egyház akkor is s most is jól vezette s vezeti a lelket Istenhez; akár áll a nap, akár forog, hitben, kegyelemben mi az Isten alattvalói vagyunk s az isteni tekintély vezet minket a világforgás esélyei közt el az égbe.

Mennyi elfoglaltságtól szabadulunk meg, ha ez elveket szem előtt tartjuk s mily igaz béke szállja meg lelkünket, ha az egyházban az emberi elem nem homályosítja el számunkra az istenit!

M. t. u.! tiszteljük az anyaszentegyházat, mert az egyház Krisztus jegyese s Krisztus művének hordozója s folytatója a századokon végig. Tiszteljük az egyházat s bízunk benne. Ne az emberekben, kikben fönnáll, hanem a kegyelmekben, melyekkel Krisztus Urunk fölruházta az egyházat szeretete jeléül. A jegyes szeretetével szereti; biztos tehát, hogy őt el nem hagyja. E szeretet ragyogtassa be szemeinkben az Egyház arcát s a történelmi fejlődés foltjai ne csökkentsék bennünk szeretetét. Sőt éppen a történelem erősítse ragaszkodásunkat az egyházhoz, ha még oly zavaros és erőszakos a folyása, mert az hozza öntudatunkra, hogy egyház nélkül nem állna fönn Krisztus műve.

E részben hivatkozom ismét Thierry Ágoston életének végső időszakára, mely ezt a ragaszkodást az egyházhoz érdekes világításba helyezi. A hírneves történész így adja elő a katolikus egyházhoz való hűséges visszatérését: Az emberiség történelméből arra a belátásra jutottam, hogy a hitetlenség nem magyarázza meg a világot, s hogy az eleven erő, mely az emberiséget mozgatja s vezeti, a vallás ereje. Ez a vallás azonban nem lehet más, mint a kereszténység; a kereszténységnek pedig régi, krisztusi formája a katolikus egyház. Lehetséges-e, hogy be ne lássuk, hogy az első négy századnak kereszténysége a katolikus egyház? Azután hozzáteszi: Én történész vagyok; a dogmatikus spekulációkba nem mélyedem, de a történelem útmutatását követve az egyházat tiszteltem. A racionalizmusra ráuntam; betérek az egyház kebelébe s alávetem magamat neki.

Tehát az egyház történelmén épülni is, sőt útmutatása szerint megtérni is lehet!

Azután ragaszkodjunk híven az egyházhoz s hagyjuk magunkat neveltetni általa. Mi az egyházban Krisztus családjának gyermekei vagyunk, s az ő kegyelmi befolyásait akarjuk erőteljes, öntudatos életté alakítani. Alakítsuk hát ki. Az egyház tiszteli az individualitást, s nem kedveli a mechanizmust. Szellemet akar s nem mesterséget. Minden gyakorlatába tehát igyekezzünk szellemet önteni. Mise, gyónás, áldozás, ájtatossági gyakorlatok arra valók, hogy az Úr Jézus rendszere szerint s kegyelmének erejében a szellemi élet kifejlődjék bennünk. Bensőséget akarunk, de a gyakorlatokat meg nem vetjük, mert tudjuk, hogy e gyakorlatok által a bensőség s a magába-térés kegyelmét megnyerjük. S ellenkezik-e a külső gyakorlatok a bensőséggel? Ellenkezik-e a lelkes tekintet a ragaszkodással s a forró ölelés a szeretettel? Kell-e félnünk, hogy a külsőtől elvesz a belső? Nem történik-e épp megfordítva, hogy a külső kifejezés izzó parazsat szór az érzésre?

Ne botránkozzunk meg a népen, mely a zászlórudakat s a képeket végig csókolja s térden csoszog az oltárok körül; ne botránkozzunk s ne ítéljük el; szereti az oltárt s szereti a templomot, azért teszi ezt, s ezzel is közelebb áll az igaz, bensőséges vallásossághoz. Assisi Szent Ferencnek bizonyára izzóbb, mélysegeesebb, belsőbb kereszténysége volt, mint sok reformátornak, kik a hitnek rideg fölségétől az érzelmet elfelejtették, s azt remélték, hogy bensőségeesebbek lesznek, ha a vallásosságot szimbolizmusától, poézisétől s az Istentisztelet liturgiájától megfosztják. Lehetünk alázatos hívei az egyháznak, gyakorolhatjuk minden gyakorlatát, énekelhetjük énekeit, böjtölhetünk, járhatjuk búcsújáratait s ugyancsak nem kell félnünk, hogy elvesz bensőségünk! Ő csak ragaszkodjunk hozzá s mondjuk Thierryvel: ráuntunk a rideg, száraz racionalizmusra. Mi már az egyház hű fiai akarunk lenni, s nemcsak külsőséges hozzátartozásban, hanem lelkes, meleg érzésben akarjuk kiváltani hűségünket. Úgy érezzük magunkat az egyházban, mint az Isten házában; mint annak az anyának ölében, akit Krisztus szeret s azért szívünk fohásza az, hogy: Uram, jó nekünk itt lenni!

Az emberi tökéletlenségeken fönn nem akadunk s a földi gyarlóságok fátyolán keresztül is látjuk az egyház arculatának isteni vonásait. Ha az Úr aludni látszik is az egyház hajóján, ne kételkedjünk Benne: Mit félték kicsinyhitűek? mondaná, ha aggódnánk.

Többet mondok, tartsuk azt, hogy az egyházhoz tartozunk, az Isten egyik legnagyobb kegyelmének, s használjuk föl lelki életünknek s Krisztushoz való hűségünknek kifejlesztésére. Szeressük az Egyházat legalább is úgy, mint a régi zsidók Jeruzsálemet; mondjuk a zsoltárossal: Száradjon el inkább kezem, semhogy megfélemedjek rólad, Istennek városa. Mondjuk Montalambert gróffal a pápáról: Szentséges Atyánk, nem erényed, hanem az Isten tekintélye miatt, melyet benned tisztelünk, ragaszkodunk hozzád! Azt akarjuk, hogy sírkövünkre véssék: Feledkezzék meg rólam az Isten, ha megfélemedezem rólad, római Egyház. Kemény, de hithű szavak! S ha sírkövet emlegettem, főlemlítém még O'Connell végrendeletének idevágó szavait: Lelkemet Istennek, testemet hazámnak, szívemet Rómának. Vagyis: van hazám, mely ápol s eltakar; itt élnem, halmom kell! De vannak szívemnek halhatatlanságot kérő ösztönei s lelkem költöző madár, melynek szárnya van s a létnek feneketlensége fölött, a mulandóság óceánja fölött el, az örök hazába talál. Azért, mert itt van a fészke, ne vágjátok el szárnyát; azért mert itt szeret s dalol, ne hitessétek el vele, hogy más hazája nincs. Ha a tél beáll s rögbe fagyasztja a földet, ha az északi szél szétszedi a fészket: a lélek elmegy, mert mennie kell; egy más szeretet, maga az örök szeretet hívja. Ez örök szeretet a földi szeretetet ki nem oltja, hanem nemesíti s gyengédebb s hívebb érzelmekre képesíti ház, haza s egyház iránt.

VIII. Krisztus hív: „utánam!”

Elharangozták már a „mennybemenetelnek” első vecsernyéjét! Lágyan s ünnepélyesen zsong a harangszó a májusi estébe, mintha hívogatna, még pedig elhívna. „Fölment Krisztus

az égbe...!” ezt zúgja. „Ugyan miért ment? Miért nem maradt itt?” hangzik föl szívünkben a vágy is, panasz is mintegy visszhangul.

Elment Krisztus Urunk, el kellett mennie, mert az életnek súlypontja nem ez a göröngy, melyet taposunk, hanem az a másik világ! Nem mintha ezt a rögöt nem szeretnők; – szeretjük, nagyon szeretjük; érzelmeink kötnek hozzá; vérközösségben vagyunk vele. Földből valók vagyunk; földbe mélyed életünk gyökere; hogy azután a földbe vetett maghoz hasonlóan kinőjünk a földből s fölfelé törjünk a magasba. Szeretjük a földet, de úgy szeretjük, hogy kivirágzunk belőle. Értik ezt m. t. Uraim? Az emberi lét olyan, mint a mag: édes hazája a föld, száz meg száz gyökérszálat ereszt bele, de csak azért, hogy egy tökéletesebb létnek szépségére s egy teljesebb élet világosságára tegyen szert.

Kegyetek erre hajlandók a Nikodemusi kérdést fölvetni: „Miképpen lehetnek ezek?” Ha nem is tudnánk e kérdésre fölvilágosítást adni, baj volna-e az? Hol van az a tudós, ki a fejlődés titkait értené s meghatározni bírná annak útjait, mielőtt a fejlődést magát elejétől végig nem ismeri?! Vegyenek kezükbe akármilyen magot, melyet még nem láttak, tudják-e, hogy mi fejlík majd belőle? Menjenek el vele a laboratóriumokba, elemezzék, bontsák szét; meg fogják-e tudni, hogy miféle növény válik belőle, hogy milyen lesz a rostok szövete, – milyen lesz a levele; égbékszerű vagy piros lesz-e a virága? Ha nem látják, nem tudják! Íme a fejlődésnek egész vonalát kell ismernünk, hogy a magról alapos tudomással bírjunk.

Ha már most azt kérdi valaki tőlem, hogy mi lesz a lélekből, mi lesz az életnek ez embriójából, a felsőbb létnek ez igénytelen magvából, melyet magunkban hordunk, s melynek fejlődését s a végtelenbe irányuló törekvését érezzük, Szent Jánossal felelhetem: „nondum apparuit, quid erimus.” Még nem tudjuk, hogy hová s mivé fejlík életünk. S ismét: „semen Dei in illo est;” az Isten magva van az igazban; mag az még csak, még nem virág. S erről a magról sem tudja senki előre, hogy miféle életté feslík majd szunnyadó ereje.

A hit mondja nekünk, hogy van egy más világ, – hirdeti, hogy a fejlődés nem teljes. Krisztus fölvezeti tanítványait az Olajfák hegyére, melynek aljában 43 nap előtt vért izzadott s azután a megdicsőült test fizikájának erejében fölment az égbe s egy más világra fordította tanítványainak figyelmét. A hitnek angyala áll azóta ott az Olajfák hegyén s fölmutat, ahol Krisztus van. Szent Pállal hirdeti: „quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.” Keressétek Krisztust; keressétek azt a másik világot, hol Krisztus ül az Isten jobbján!

A kísértő szellem a hegyről lemutat, mondván: mindezt neked adom; a hitnek szelleme fölmutat, hirdetvén, hogy ott van az ország s a dicsőség, melyért élni érdemes. A kereszténység pedig megbúvólva áll s átszellemült arccal, félig nyílt ajakkal, merev szemmel néz föl, – föl egy más világba! Elhajolva Krisztustól, kit nem felejtethet, egyre hajtogatja: gyerünk, gyerünk! Megöntözte az Úr a földet vérével s könnyeivel; az örök élettermékenységet fektette életünkbe; rajta, törekedjünk, hogy a boldog halhatatlanságba kivirágozzunk.

M. t. u. ésszerű-e, józan-e ez a földöntúli irányzat? Nem valami borzasztó terheltsége s agyréme-e ez az embernek? Merünk-e ráesküdni ez irányra, mely szakított a földdel, s a földdel való beérésnek nyugalmaival s egy végtelen vágnak meghasonlásába döntötte az emberiséget? Nem agyrém-e ez az égbe való törtetés, nem újítja-e meg a titánok meséjét keresztény kiadásban? Minek a fanatizmusnak e vasekéjével szaggatni a szép földnek, a klasszikus kultúrának hantjait s a lemondásnak sírjait ásni a tavaszi pompába? Igaza van-e a szentírásnak, hogy nincs itt maradandó városunk, hanem a jövőndőt keressük? Krisztus mennybemenetelének előestéjén fölhívom önöket m. t. u. gyerünk föl az Olajfák hegyére s nézzünk az esti alkonyatban a csendes, mély égbe, hogy aggódó kérdéseinkre – ha lehet – megnyugtató feleletet kapjunk.

Kinek van igaza m. t. u. a kereszténységnek, mely az égre mutat, vagy a materializmusnak, mely a földre mutat?

Bátran mondhatom, hogy a kereszténységnek. Hitünk ezt világosan mondja; különben minden hit a túlra mutat. De vannak természetes érveink, melyekre az örök életről való meggyőződésünket alapítjuk, s ezek közül akarok itt kettőt kiemelni.

Az első az, amit metafizikai érzéknek mondanék.

Van az emberi lélekben valami nyugtalan, a földdel s a világgal be nem érő gravitáció a végső okokba, melynél fogva sehol sem éri be a véges léttel. A véges lét nem elég eszének s még kevésbé szívének. Nem elégséges eszének. Miért is nem éri be a folyók, hegyek, tengerek ismeretével, nem éri be a földdel s a csillagok pályájával? Kiállhatatlanul szűk neki a föld; metafizikát, vagyis fizikán túl fekvő valóságot keres. Még kevésbé éri be szívünk a földi, arasznyi, tökéletlen léttel. Ismeretünk a végtelenbe visz; nem csoda tehát, hogy szívünk, mely jobban szárnyal, mint eszünk, szintén a végtelenbe vágyódik, a végtelen jóba, az örök életbe. Ne mondjátok, hogy ez a vágy az életnek mindenekfölött való, de határozatlan szeretete. Nem határozatlan, elmosódott vágy ez; sőt ellenkezőleg mindenekfölött tiszta s határozott tudat, hogy e föld s ez arasznyi lét nekünk nem elég. Ne mondjátok, hogy ez a vágy valamiféle beteges hangulat, „Weltflucht”, csömör; dehogy csömör, dehogy világfájdalom; szeretet e hangulatnak alapérzelme s ez érzülettől nem borús, hanem derült a mi életünk látóhatára. Újra állítom, hogy az örök élet szeretetétől nem borul el lelkünk! Mi szeretjük a rögöt, a haza szeretetével; szeretjük a vályogot, melyből házunk épült, a családi tűzhely szeretetével; szeretjük a követ, melyből oltárt faragunk, vallásos áhitattal; rög, sár, kő a lélek gondolataitól átjárva, a szív szeretetével s szentelt emlékeinkkel telítve, adja a házat, a hazát, a tűzhelyet, az oltárt; mindezt szeretni szabad s szeretni kell: de e lángoló szeretet nem homályosítja el bennünk az örök életnek kilátásait; ház, haza, tűzhely fölött elhangzik a léleknek hazavágyó szava. Rózsás érzelmeinknek illatfelhőiből s menyasszonyi mirtuszkoszorúk mögül néz ránk az örök szükségesség. Ránk néz kerekre nyitott szemmel, ránk néz akár csak egy Medúza-arc, s nem veszi le rólunk tekintetét, bármire forduljunk. Kikerülni nem tudom. Ha nem félek tőle, enyeleg velem s azt súgja fülembe: gyermekem!

Mi e lelki állapotnak oka? Semmi egyéb, mint az ember természete. M. t. u. a legnagyobb könnyűséggel következtet az ember a végesből a végtelenre, az időből az örökkévalóra, a tökéletlenből a végtelen jóra s szíve vágya e következtetésekben ugyanazzal az ösztönszerű könnyűséggel elindul s szinte odatalál. A véges világból elbujdosik a végtelenbe; a parányi jónak mézes csókjától fölébred a végtelen jónak szeretetére. Ehhez szinte nem kell okoskodás; csak érzék, ösztön, vágy! Mondják rá, hogy ez a lélek terheltsége; mondják, hogy a rossz nevelésnek következménye? Uraim! elhiszik azt önök, hogy az a hajlam s értelmünknek az az ösztöne, melynél fogva mindennek okát kérdezzük s kutatjuk, hogy ez a rossz nevelésnek következménye? Elhiszik azt Önök, hogy az okság elvét mi neveltük magunkra s hogy mi ültettük értelmünkbe azt a szürke pókot – így nevezi Julius Hart az okság elvét, – amely most ott guggol a lélek zugolyában s mihelyt gondolatunk egyet moccan, rögtön ott terem s szálaival behálózza a vergődő lelket s a szegényke nem tud szabadulni e szörnyű végzettől?

Mit használ s mire jó ez a sok szóbeszéd terheltségről, rossz-nevelésről, szürke-pókról? Természet ellen, a valóság alaptörvényei ellen ily általános ösztönszerűségeket a lélekbe oltani nem lehet. Nem nevelés ez, hanem merő ösztön, tehát merő természet. Megrezdül szívünkben a létnek leglágyabb érintésére. Értelmi munkáinknak alapföltétele az okság elve; haladásunknak útja; törekvéseinknek ösztökéje. Vedd el ez okság elvét, elvetted értelmeknek érző idegét. Nem pók az m. t. u. hanem sas. Szárnyalásának köszöni a lélek minden kiindulását; s szárnyalásának nem szab határt a látóhatár! Valamint keres okot, úgy keresi a végokat, azt a kettős végokat: az ősokot, amelytől van minden s a célt, amelyért van minden. Az ősokot a múltban, a célt a jövőben. Az ősok a múltban a végtelen hatalom, az ősok a jövőben üdv, boldogság, szeretet. Az ősok a létet s az életet állította be a világba; a végcél megkoszorúzza ugyanezt a létet s életet dicsőséggel s boldogsággal.

Ez a filozofálás kipusztíthatlan őserő s ez ösztön erejében tele van a világ „öntudatlan filozófusokkal,” kik a legbiztosabban végzik a legmerészebb s legszükségesebb indukciót, a végesből következtetve a végtelenre, a tökéletlenből minden jóra. Filozofálásuk imádsággá válik. Mikor imádkoznak s vágyódnak, akkor kötik össze az empirikus s a transzcendentális világot; mikor összekulcsolják kezeiket s mondják „Mi atyánk”, akkor feszíti ki a lélek a maga szárnyait; egyet lendül s oda ér, hol szíve megpihen.

A metafizikának világa – mondja Herbart – jégbe fagyott sziget; igaza van; jégbe fagyott világ, míg az elvont gondolatnál maradunk; de mihelyt a szív e szigetre ér, megolvad melegétől a jég; a jégből víz, kedvesen csacsogó, termékenyítő, enyhítő vízfolyás lesz, s a sziget paradicsommá válik. Ennek így kell lennie. A szívet az észől nem szabad elválasztanunk; az ész a kapás, a szív a magvető; életet, gyönyört, virágot, illatot az hint szét. Ha ismerni természetes, vágyódní a boldogság után szintén az; ha megismerni a végtelent szükségszerű, vágyódní utána elkerülhetlen; a természet, szívünk ösztöne indít rá. Természetes az a vágy, természetes az a törtetés és szárnyalás. Hagyjátok hát a lelkeket vágyódní s imádkozni; hagyjátok természetüknek legőszintébb impulzusait követni. Eltalálnak az Istenbe! S valamint a mi naprendszerünkben minden porszem végleg is a napba vágyik: úgy az erkölcsi világban végleg minden Istenbe tör; csak ott leli pihenőjét.

A második ok m. t. u., amely miatt igaza van a kereszténységnek, mikor a túlra mutat s be nem éri a földi étellel, *egyéniiségünknek* hatalmas s eltagadhatatlan ténye.

A természetnek koronája az öntudatos „én”, az egyén. Minden érte s miatta van. Gondolhatják, hogy mikor ezt állítom, nem szegődöm ahhoz a túlzott egoizmushoz, mely a szeretetnek kötelékeit szétszaggatja s a szociális életet lehetetlenné teszi. Isten ments! De annyi bizonyos, hogy az ember öncél – Selbstzweck, tudniillik azért él, hogy önmagát kialakítsa, tökéletesítse s boldogítsa s erről semmi áron sem szabad lemondania. Ezt hirdeti a szentírás, még pedig mindent meghaladó nyomatékkal, mikor azt mondja: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja?” Ezzel azt hirdeti az Úr Jézus, hogy az „én” a legfontosabb tény a világon. Goethe ezt úgy mondja:

Höchstes Gut der Menschenkinder
Ist nur die Persönlichkeit.

Nem is lehet senkinek a teremtmények világában önmagánál nagyobb java. Minden küzdelem és harc, kezdve a kenyérharcon, végig az ideális javakért folytatott harcokon, az egyénért folyik. A kereszténység is csak az embert sürgeti. Embert mindenki, akár Caesar, akár plebejus legyen. A Caesarok istenítését utálattal elvetette; kevés volt neki ez az egy isteni ember, ki milliók nyakán ült s erőszak által s nem isteni lelkület által emelkedett ki a többi közül. Mindenki legyen isteni, s lesz is, ha rám hallgat, még pedig nem jogi fikciókkal, hanem szívbeli valóság szerint. Az ész istennőjét is ledöntötte, mert ez az istennő test és romlás volt. Ne a test inspirációiból, hanem lélekből szülessék az isteni ember. Ily isteni embert, „ki fogantaték Szentlélektől, születék szűz Máriától”, imád Krisztusban s vágyik, hogy mindnyájan hozzá hasonlóak legyünk. Az Isten-ember áll kezdet óta a kereszténység oltárán s az oltár előtt kialakul az isteni ember!

E részben meghaladott a kereszténység minden álmot és plátói szárnyalást; eszménye a legideálisabb s ami a fő, merő valóság! Nem kell félnie humanista áramlatoktól, nem imperialista tendenciáktól; az ő embere a legistenibb, mert Isten-ember.

S íme ez az igazán nagy s fölséges ideál megfeszítve áll előttünk; kereszten függ! Nem érte be az étellel s a legszebb egyéniségnek egy fölséges életben való bemutatásával; ő szenvedni s meghalni akart. A szép élet kevés volt neki, be nem érte vele: hanem áldozatot sürgetett s azt a kereszthalálban szenvedte át. Íme Krisztus nagyságának és erkölcsi fölségének méltó piedesztálja a keresz! A krisztusi életet, méltóképpen nem lehet másképp

megkoszorúzni, mint az áldozat pálmaágával! S ugyan miért? Mert az ember tulajdonképpen akkor a legnagyobb, ha a legnagyobb értéket, az életet tudja elvesztegetni az eszményekért. Ösztöneinkből fakad a szeretet ereje s ez az erő mindenütt odaadásra, áldozatra s hősiességre tanít. Valamint egy szétomló mészhegységnek lábánál lépten-nyomon vízforrások fakadnak: úgy fakad lelkünk mélyéből a szeretet, mely áldozatot sürget s azt a legnagyobb kincset, az ént, az egyéniséget, szemeli ki magának áldozatul! Szeretetet sürget nemes ösztönünk, szeretetet az áldozatkészségig, szeretetet a hősiességig, szeretetet az odaadásig, szeretetet a haza iránt; szeretetet a család, az emberiség, a felebarát iránt; szeretetet, mely megolvast, mely fölemészt s megsemmisít!

De íme, hogyan fér meg ez a legnemesebb s legideálisabb ösztön, hogyan fér meg az egyénnek földi életét fölálldozó szeretet azzal az igazsággal, hogy az „én”, hogy az egyén képezi mindennek koronáját s virágát? Hogyan lehet az ésszerű, hogyan lehet az szép és dicséretes, ami lerontja a létet? hogyan lehet az édes, ami összetöri a legédesebbet? Miért felejthetetlen az édes anya emléke, ki beteg gyermekeinek csókjából halált szívott magának? Miért tiszteljük a hősokeket, kik az emberiség nagy kincseiért küzdöttek s véreztek? Miért dicsérjük mindezeket, kik az eszményért megsemmisültek?! Hogyan? Mit mondok, hogy megsemmisültek?! Hiszen ez végleges oktalanság volna, ha összetörnők az egyedüli értéket, a földi létet, önmagunkat! Ha az egyénre nem vár más világ, honnan szedi az az „én” a szeretetnek inspirációit az áldozatokra, melyek mind ésszerűtlenek, agyrémek és mótelyek?!

Tehát agyrém s mótely-e az áldozat? Hóbort-e az a szeretet, melyről Krisztus mondja: nagyobb szeretete senkinek sincs, mint aki életét oda adja barátaiért? A mótely és hóbort útján haladt-e az emberiség, mikor áldozatokat hozott a földi életet meghaladó ideálért?

M. t. u.! Önökre bízom a feleletet; de azt láthatják, hogy vagy a szeretetet s annak erkölcsi értékét, vagy a földi életet kell tagadnunk! De a szeretetet meg nem tagadhatjuk; erkölcsi fölényének s hatalmának jogát össze nem törhetjük; mert nélküle nem élhetünk. Érezzük mi azt, hogy melegtől zsendül az élet s sugaraiban teremnek a pálmák; tapasztaljuk mi azt, hogy csak a szeretetnek leheletétől melegtett vérből sarjadoznak hősokek és szentek. Nélküle az élet szegényes; hol a szeretet elhal, ott lapplandi élet van; borókák zöldellnek, zuzmók s mohák tengenek, de őserdők nincsenek, mert őserdők nem működnek. A lélek világában is nagy energiára van szükség s azt a szeretet szabadítja föl!

Győződjünk meg tehát arról mélységesen, hogy természetünknek ösztöne s egyéniségünknek érthetősége követeli, hogy legyen egy más világ. Tegyük magukévá ez egyszerű, világos gondolatmenetet s ne féljenek, hogy csalódnak.

A legszebbet a földön a szeretet alkotta meg; az meghalt s föltámadt, hogy mindnyájunknak életünk legyen. Helyezzük kételyeink éjébe ezt a dicsőséges Krisztust. Én vagyok – mondja ő – a feltámadás és az élet; aki utánam jön, nem jár sötétségben. S ismét: azért jöttem, hogy éljenek, hogy gazdag, teljes életük legyen! Krisztus Urunknak példája s szava életet áraszt s életet sürget. Az evangélium az örök élet himnuszát zengi; ott minden élni akar. Krisztusról, az ő eszményi alakjáról az élet szeretete sugárzik szerte-széjjel még az önmehtagadásnak, megalázódásnak, lemondásnak motívumaiban is. S óh, mennyi életet árasztott a földre; hány lélek indult meg nyomaiban, kik be nem érték a közönséges, erkölcsi tökélyvel, hanem a tökélesbülésnek vágyaitól égtek! Semmi sem nagy, semmi sem tiszta nekik eléggé, csak az, ami isteni! Azok dicsőítették meg legjobban az embert, kik sehol és soha sem érték be az emberrel; azok hoztak legtöbb áldást a földre, kiknek a föld kimondhatatlanul kevés és kicsiny volt s életet a javából azok éltek, kik a földi életet az örök életért adták oda!

Ennek az életet sürgető nemzedéknek credója röviden ez: „Credo in Deum ... et vitam aeternam.” Istent s örök életet! Ha haldokolnak, lecsukják szemeiket a halál éjében, de ajkukon mosoly ül s azt suttogják, „lux perpetua.” Ha még oly mélyre szorítja le őket az élet terhe s a hatalmasok kénye; ha katakombákba szorulnak is hitükkel, sebj; a hitnek s

reménynek cédrusa biztosan áttöri a történelemnek föltorlódott rétegeit s kivirágzik a vértanúságnak s később a végleges győzelemnek koszorújává. Így volt ez régen, mikor hittek s reméltek örök életet; mondjuk rá: legyen úgy, mint régen volt!

E fényes sikereket akarjuk megismételni a sivár társadalmi életnek pusztáin! Isteni embert akarunk nevelni az Isten-ember képére és hasonlatosságára! A megdicsőült mennybemenő Isten-ember után kívánczunk, s legnemesebb vágyaink szárnycsattogásával emelkedünk a hitetlen tengődésnek s a sivár önzésnek sűrű légrétegei fölé. A világ tört reményei, sötét kételyei, dekadenciája, pisztolyai, abszintes poharai s lemondása nem akaszthat meg utamban; mert eszményem int! Ami nagy és fölséges, ami erőteljes s ami életet lehel, az mind krisztusi; ami kételyt s kétségbeesést látok pedig, az mind nem krisztusi. A dekadencia kövezi az utat, mely lefelé vezet; a hit s a remény jár azon az úton, mely az égbe tör! Szívem-lelkem nem a sírba, nem a lemondás árkába tart, hanem a dicsőségnek magaslatára tör: ott van az Úr!

„Ab alto Jesus promicat”, a magasból ragyog s int felénk!

Tekintsünk rá s nyugodjunk meg benne!

A dicsőséges Krisztus legyen a mi ragyogó vízióink életünknek sötétségében! Míg itt élünk, tisztán nem láthatunk; tudásunk csupa tört; ismeretünk félhomály; a halhatatlanság vágya sem gyújt nappali fényt; látok még nem vagyunk. De miféle éjjé sűrűsödik e homály azokra nézve, kik Krisztusban nem hisznek; egyiptomi éj lesz a szürkületből, melyben a reménytelenség öldöklő angyala jár s pusztít erényt s életet. Óvakodjunk e sötétségtől! Számunkra a penombra az ihlet hangulata s a halhatatlanság vágya az az őszi éj, melyben a költöző madár repül. Éjben állunk mi is, de szent éjben, a karácsonynak víziós, glóriás szent éjében! Angyalok járnak köztünk is, de nem öldöklő angyalok, hanem olyanok, akik békét s dicsőséget énekelnek! Küzdelmeink vannak nekünk is, de Üdvözítőnk is van, ki megvált bűneinktől s kételyeinktől, ki megszabadít nyomorúságainktól s átvezeti híveit a hazába, hol ő, a „jövendőségnek atyja”, osztja ki az élet koszorúját s rámondja „crédónkra”, melyet zarándokútjainkon hangoztattunk, „crédónkra”, mely az örök élettől záródott, az Ament. Legyen úgy, ahogy reméltél. Úgy lesz! Úgy lesz! Amen.